

ETRÜSKLERİN VE TYRRHENLERİN EN ESKİ TARİHİNE AİT DİL TETKİKLERİ

Wilhelm BRANDENSTEIN

İçindekiler:

1. Mukaddem şartlar
2. Halledilecek vazifeler
3. Etrüskler İtalyanın yerlilerinden değildirler
4. Etrüskler Tyrrhen denilen kavimlerden
5. Tyrrhenler Küçük Asyanın Anadolunun kadim ahali-sinden değildirler
6. Tyrrhenler Küçük Asyanın başka hiç bir milletine mensup addedilmezler
7. Tyrrhenler Küçük Asyaynın şimali şarkisinden gelmişlerdir
8. Tyrrhenlerin menşei Merkezî Asyadadır

Mukaddem şartlar

Bir dilin, bilhassa diğer kaynakların cüz'î surette aktıkları zaman, mükemmel bir tarih kaynağı olduğu bugün gittikçe artan vuzuhla anlaşılmaktadır. Fakat bir dili zaman tarihi ve kültür tarihi bakımından kıymetlendirmek öyle pek te kolay değildir. [1] Etrüsk dili gibi elimizde bakiyeleri pek az bulunan bir dile gelince, bu dediğimiz sözün doğruluğu daha ziyade kendisini gösterir. Eilimizde 10,000 e yakın yazı anıtlarının [2] bulunuşu bizi bu hususta yine tatmin edemiyor. Çünkü bunlar oldukça yeknasaktırlar. Ve ekseriyetini mezar kitabeleri teşkil etmektedir. Hiç şüphe yok ki, mezar kitabeleri bir dilin ancak ufak ve aynı za-

[1] Şu eserime müracaat: W. Brandenstein. Die Sprache als Geschichtsquelle, in «Die Welt als Geschichte» 1937

[2] Şu esere bakınız: Corpus Inscriptionum Etruscarum; kısaca CİE; bir de Fabretti: Corpus Inscriptionum Italicarum, kısaca CII.

manda bir taraflı sahasını aydınlatabilir. Maamafih bunlardan başka ayrıca büyük ve bez üzerine yazılı olup içinde 1500 kelimeyi ihtiva eden bir el yazısı da vardır. Bu bezin bir Mısır mumyası için bağ makamında kullanıldığı anlaşılmaktadır ve bugünkü Yugoslavyanın Zagrep şehrindeki (eski ismi Agram) müzede 1880 yılında keşfedilmiştir. Maamafih kısaca Agr Mum diye anılan bu abidenin mündericatu bile emniyetle tesbit edilmiş değildir. Başlarında bugün Emil Goldmann [1] nın bulunduğu bir kısım bilginler, bunun «Libri Acherontici» olduğunu sanıyorlar; bu kitabeler yeraltı âleminden «Untervelt» ten bahseden eserlerdir; diğer bir kısım bilginler bunda ilâhların muhtelif bayram günlerini kaydeden bir takvim görmektedirler. Bu sonuncu telâkkiye ahiren [2] Emil Vetter en ziyade tafsilâtı malûmatla iştirak etmiştir.

Her iki telâkkide müşterek olan nokta, bu yazıda kurban merasimi bahis mevzuu olduğu ve fakat yazının her halde «rituel» bir metin teşkil ettiğidir. Lâkin her cümlelerin mana ve gramerine hakikaten emin surette nüfuz edildiği umumiyet itibarile iddia edilemez ve bugün yapıcı bir irade ile bu vazifeyi hal uğrunda vücade getirilmiş birçok «gramer»lerin mevcut oluşu da bu vaziyeti değiştiremez [3]. Bu emniyetsizliğin sebebi iki dilden (etrüskçe ve lâtince) metinlerin az ve kısa olmalarıdır [4]. Bir de klâsik eski devir muharrirlerinin etrüskçe hakkında verdikleri malûmatın fakirliği ayrıca bir sebep teşkil etmektedir. Şu halde, etrüskçeyi «déchiffré», etmeğe çalışırken yapabileceğimiz şey, bilhassa terkibî (combinaison) mülâhazalardır. Bunu yaparken nihai hal ve vaziyetlere ve irtibat ve münasebete bakarak takribî manayı çıkarmağa çalışmak mecburiyetindeyiz. Vakıya böyle çalışma zahmetli olsa da yavaş fakat emin surette hükümlerimizi ilerletmeğe yarar.

Şu halde, etrüskçe hakkında bildiklerimiz oldukça azdır. Maamafih bu bildiğimiz az malûmat dahi, tamamen yanlış olarak muhakeme edilmek tehlikesi karşısındadır. Çünkü elde edebildiğimiz kelime hazinesi, ancak resmî ve ruhanî unvanların, «Titulatur»,ların, akraba isimlerinin ve dinî terimlerin mana mıntakala-

[1] Neue Beiträge zur Lehre vom indogermanischen Charakter der etruskischen Sprache (= Klotho 3) wien 1936.

[2] Etruskische Wortdentuugen I. wien 1937

[3] A. Trombetti, La Lingua etrusca. Firenze 1928. — M. Pallotino, Elementi di lingua etrusca. Firenze 1936.

[4] G. Buonamici, Epigrafia etrusca. Firenze 1932. Bilhassa S. 194 ve müteakip sayfaları ve bir de I. Schnetz, Zeitschrift f. Ortsnamenforschung. 2 (1927) 4 f.

rını şamil olmakla kalmaktadır. Misal olarak Almancayı ele alalım; yalnız akraba isimleri intikal etmiş olsaydı, bu dil hakkında nekadar yanlış hüküm vermiş olacaktık! Almancadaki *Mama*, *Cousin*, *Cousine* kelimeleri Fransızcadan gelmedir. Buna resmî unvanları da katalım: Meselâ lâyük unvanlardan, Minister, Adjunkt ve ruhanî unvanlardan Prâlat, Pater, Frater bunların hepsi lâtinceden alınmışlardır; o vakit Almanca için Roman dillerinden alınmıştır diyecektik ki, bu besbelli ters bir hüküm olurdu!

Metod bakımından bu düşünceler neticesinde şunu anlıyoruz: Bir dilin kelime hazinesinden ancak bir taraflı, yani muayyen sahalara inhisar edenleri elde bulunduğu vakit, bu mahdut kelimelerin menşei, tetkik edilecek dilin karakteri hakkında ortaya atılacak bir faraziye için işe yarayacak bir esas veremez. Bu düşünceyi etrüskaçeye tatbik edersek mevcut «sakral» (kutsal) kelimelerin bu dili muayyen bir dil soyuna nisbet etmeğe yaramıyacağı kanaatine varırız; bir de etrüskaç akraba isimleri zaten şayanı dikkat surette bu hususta en kuvvetli mukavemeti ibraz etmektedir; binaenaleyh şimdilik menşe tezleri için esas olabilecek mesnet olmak üzere ancak bu dilin bünyesi nazarı itibara alınabilecektir.

Bu yolda halledilecek vazifeler

Başka bir eserimde [1] Etrüsklerin ilk tarihini arz ve tarif etmeği denedim, ve bunu yaparken bir takım safhaları ayırd edebildim. Milâttan takriben 800 yıl evvel Etrüskler Küçük Asyadan, ağılebi ihtimal Lidya'dan, İtalyadaki Umbriya'ya hicret etmişlerdir. Onlar bakiyeleri daha tarihi zamanda Egede yaşamış olan Tyrrhenlerin bir kısmı idiler. Fakat Tyrrhenler Garbi Anadolunun asıl yerli sakinleri falan değildiler, ve Milâttan evvelki 14 üncü asırdan evvel Küçük Asyanın şimali şarkisinden kalkıp oraya hicret etmişlerdi. Ancak onlar buranın da yerlisi (autochtone) değillerdi, ve aslına bakılırsa Merkezi Asyadan neşet etmektedirler. Bu safhalar hakkındaki delillerimi tarih, epigrafi, arkeoloji, dinler tarihi ve kavimler bilgisi ilimlerinden alınmış vak'alarla ibraz ettim; dil bakımından olan alâmetlere gelince, bunları ancak ima tarzında kullanabildim.

Burada benim vazifem, dil bakımından mevcut olan malûmatı tarih kaynağı olarak kullanmaktır. Bunu söylerken makalemin

[1] Die Herkunft der Etrusker (Etrüsklerin menşei). Leipzig 1937 (= Der Alte Orient, Band 35. Heft I.)

başında ileri sürdüğüm gibi, dilin, diğer tarih kaynakları ne kadar çok susarlarsa, yani umumiyetle araştırdığımız devir ne kadar arkada olursa, o nisbette yüksek olarak tarih kaynağı kıymetinin arttığını tekrar etmek isterim. Binaenaleyh, burada halli bana tere ettüp eden vazife, etrükçeden elimizde olan dil vesikalarının, Etrüsk-Tyrrhen'lerin ilk tarihine ait, bütün tarihî safhaları yeniden teyit etmekle kalmıyarak, bu safhalar arasını epeyce keskin olarak ayırt etmeğe yaramakta olduğunu göstermektedir.

Etrüskler İtalyanın yerlileri değildirlir

Kadım zaman an'anesi dahilinde Etrüsk'lerin İtalyadaki yerli ahaliyi (autochtone) teşkil ettiklerini iddia eden tek bir müverrih vardır. O da Milâttan evvelki ilk asırda yaşayan Halikarnasos'lı Dionysios'tur. Millî duyguların sevkile bilhassa İtalyada bu iddia en ziyade revaç bulmuştur. Fakat Dionysios'un (I 28-30) bu iddiaya sebep olarak gösterdiği deliller okadar zayıftı ki, kimse bunu ciddiyetle kale almamıştı. Ve bundan dolayı yeni delillerin ibrazı lâzım gelmişti. Böyle delillerden biri Dionysios'un bir sözü olmuştur, fakat o bunu Etrüsklerin yerliliğini ispat için söylememişti: Bu aynen şu idi [1].

«Etrüskler, Rasena adını taşıyan kumandanlarından birine (!) nisbet ederek, tıpkı (!) bu adam gibi, kendilerini tesmiye (!) ederler».

Zahirde gayet sade olan bu cümleden, metnin vazih olmasına rağmen, olmayacak manalar okunmuş olduğundan, muhteviyatının incelenmesi icap etmektedir. Dionysios kendilerini Rasena'ya göre tesmiye ettiklerini (Tyrrhen'lerin Τυρρηνοί Tayrrhenos'a göre tesmiye ettikleri gibi) iddia etmiyor, o yalnız bunların tıpkı Rasena'nın kendisi gibi tesmiye ettiklerini ilâve ediyor. Böylece Etrüsk'lerin kendilerini müfret bir isimle tesmiye ettikleri (ki, biz bunu daha tavzih edeceğiz). «expressément» söylemiş oluyor. Bundan başka (tesmiye ederler) gibi muzari (Présent) bir ifade tarzından anlaşılıyor ki, Dionysios'un yaşadığı devirde, yani Milâttan evvelki birinci asırda me'nus olan bir tesmiye bahis mevzuu teşkil etmektedir.

Nihayet kumandanlarından, birine nisbetle kendilerini tesmiye ettikleri hakkındaki mülâhaza da, bu tesmiye tarzının mezkûr

[1] αὐτοὶ μέντοι σφᾶς αὐτοὺς ἀπὸ ἡγεμόνων Τινὸς Ρασένα τὸν αὐτὸν ἐξείρω ὀνομάξουσιν (I 30). — Şu esere de müracaat: C. Pauli, Altitalische Forschungen II, 2. Leipzig 1894 S. 173....

kumandan öldükten sonra kullanıldığını ve bu kumandanın her hangi bir «mythologique» devirde yaşamış olmayıp, «italique» devir zarfında vücade gelmiş olan bir nesle mensup olduğunu göstermektedir.

Halbuki müverrihin bu sözünden, ne türlü manalar çıkarıldı: Evvelâ milletin serahatine rağmen bir Rasen kavmi icat edildi ve hattâ bunun Eski Yunanca imlâsı Ῥασέναι ortaya konuldu, hakikati halde ise böyle bir şey kat'iyen mevcut değildir. Bununla da kalmıyarak bu, gûya «Rasenler» in Şarkî Alplerde oturan (Raeti Ῥαιτοί) larla akraba oldukları iddia edildi. Ve yalnız isimlerin telâffuz ederken birbirini okşamaları bu hususta bir delil olarak gösterildi. Yine bu kulaktan müşabehete istinat edilerek, gûya Reti - Rasen kavminin bir zamanlar İtalya'da ikamet etmiş oldukları ve şarktan gelen (Tyrrhen) lerle karışarak Etrüsk'leri vücade getirdikleri kabul olundu. Fakat aradan çok vakit geçmeden Retiler = Rasenler müsavatının dil bakımından çürük olduğu meydana çıkınca, Rasen'ler faraziyesinin kurulacağı temel kalmamıştı. Buna rağmen, o mevhum Rasen'ler kavmi bir kâğıt üzerindeki mevcudiyetini idamede inat etti. Dionysios'un sarıh olan metnine rağmen ve başkaca her hangi bir istinat noktası mevcut olmadığı halde, Rasena'nın Tyrrhenos'tan daha eski bir kadim nam olduğu kabul edildi. Fakat iş bununla da kalmadı! Yerli ismin (yani Rasena) başka kavimler nezdinde me'nus olan (yani Tyrrhen'ler ve Tu(r)sklar) inkinden başka manaya geldiği mülâhazasından, iki muhtelif kabilenin bahis mevzuu olması lâzım geldiği ve bunlardan Rasen'lerin eski ve asıl yerli ahaliyi teşkil etmiş oldukları hükmü çıkarıldı. Bu, meselâ eski bir Fransız membainin takriben şöyle deyişine benzer: Çok eski *diutisk* [1] kavmi daha sonra zuhûr eden genç Allemand'larla karışarak *Boches* kavmini vücade getirilmişlerdir. Demek oluyor ki, Rasenler faraziyesinde -şimdi gördüğümüz gibi - yalnız hükümler yanlış olmakla kalmıyor, aynı zamanda buna takaddüm eden şartların hepsi de uydurulmuştur. Rasenler kavmi bir uydurma olduğu kadar, yerli olduğu da uydurmadır.

Rasenler faraziyesinin böyle boş olduğunu meydana çıkarmakla iktifa edemeyiz. Ne zaman Dionysios'un sözünü tamamen aydınlatabilirsek, o vakit en ufak bir itimatsızlık bakiyesi de zail olmuş olur. Bunun için onun sözünü tekrar ediyorum:

“Etrüskler, Rasena adını taşıyan kumandanlarından birine (!)

[1] Bu kelime bugünkü Alman manasına gelen «deutsch» kelimesinin Orta yüksek Alman lehçesindeki eski şeklidir.

nisbet ederek (ve şöyle ki) tıpkı (!) bu adam gibi, kendilerini tesmiye (!) ederler.,.

Dionysios bununla üç iddia ortaya koymuş oluyor:

1. *Rasena* denilen bir familya vardı; fakat o bu familyanın eski olduğunu iddia etmedi. Bu familyanın üçüncü asırdan kalma mezar kitabeleri, zamanımıza kadar mahfuz kalmıştır. Böylece Dionysios'un verdiği malûmat doğrudur.

2. Etrüsk'lerin kendileri müfret olan *Rasena* isimle tehallûs etmişlerdir; bunu da tevsik edecek deliller vardır; çünkü Etrüsk kitabelerinde *Rasena* müfredi ve "rasnal," sıfatı vardır ve bu kelimelerde hiç şüphesiz yerliliğe ait işaret mevcuttur. Müfredi şu faraziye ile izah edebiliriz. [1] *Rasna* kelimesinde "Devlet, ale-niyet," gibi, kısaca, Lâtinlerin *Publicum* umumiyet dedikleri bir tavsif mündemiçtir.

Demek oluyor ki, Dionysios, Etrüsk'lerin kendilerini bizzat veyahut siyasi mevcudiyetlerini «Devlet, Umumiyet» veyahut buna benzer bir tarzda tevsim ettiklerini görmüştür, nitekim memleketimizde «biz bir cümhuriyetiz» denildiği gibi. Dionysios etrüsççe kelimeyi anlamamış, fakat her halde kendisine o kadar tuhaf gelen *Rasena* müfredini kuvvetli hece ile telâffuz etmiştir. Hiç bir izah bu müfredi tetkik etmeden geçmemelidir.

3 - Dionysios, arzettiğim her iki vak'ayı jenealojik olarak bağlıyor; bu hiç şüphesiz bir ilâvedir. Eski Yunanistanda Oymakların hemen hepsi bir asıldan neşet ettirildikleri için Dionysios eski olmakla beraber aynı tarzda kulağa çalan familya ismine aldanarak Etrüsk camiasının... «yerli» tesmiyesini bu familya isminden müştak gibi görmüştür. Adeta bu neye benzer? Devlet müessesesinin ismini, yani *respublica*'yı veyahut *publicum*'u, *Publius* veyahut *Publicola*, familya ismi yardımıyla izah etmek istemesine benzer:

"Romalıları kendilerini, *Publicus* ismindeki kumandanlarından birine göre, onun gibi aynı tarzda tevsim ederler.,.

Mülâhaza: Dionysios'un sözünün bu ince tahlilinden, etrüsççe bir kök kelime olan *rasn* kelimesini izah ve tahlil edersek, tefsiri için birkaç netice çıkarabiliriz: *Rasna* familya ismi lâtince olan *Publius*'la takriben aynı kıymettedir. *Rasnal* sıfatı kiç bir vakit Etrüsççe diye tercüme edilmemeli, ancak Lâtince «*Publicus*», yani "umumî, devlete müteallik," diye çevrilmelidir. *Rasnal*'i ölçü

[1] Müfredi eski asalet adı olarak izah etmek teşebbüsü pek doğru olmaz.

mefhumlarile de birleştirmek, hiç müşkülât vermez. Çünkü ölçüler ve ağırlıklar «ayarlanmış» olmak mecburiyetindedirler. Yani «yukardan devlet tarafından» denenmiş olmalıdır ki, bu da ölçü işareti ekseriyetle munzam ola gelen bir keyfiyettir. Aynı hüküm ve neticeye başka mülâhazalarla da olsun müellif Vetter varmak tadır; sayfa 54.

Etrüskçenin İtalyada hiç başka bir lisanla münasebeti, ne Endo-Germen, ne lâtince, ne Umbriya, ne de Endo-Germen, Ligurya, ve eski asıl yerlilerin lisanı ile hiçbir münasebeti yoktur. Bu sonuncular hakkında söyleyecek bir sözümüz daha vardır; yer isimleri, ezcümle nehir isimleri, sonraki lisanlarla izah edilemedikleri için, asıl yerli ahaliye irca edilebilecek gibi görünüyorsa da, daha iyisi eski ispanyolca (İberyaca) ile mukayese edilebilirler. Buna misal olarak Sicilyadaki *Sicanus* nehir ismini misal olarak gösterebiliriz, çünkü bu ispanyolca nehir ismi olan *Sicanus* kelimesinin aynıdır. [1] En eski İspanyol yerlilerinin son bekayasları Bask'lardır. Müellif Karl Olzsha etrüskçeyi baskça ile birleştirmeye çalışmıştır. Hüsnü niyetine rağmen [2] kendisi şunu itiraf etmek mecburiyetinde kalmıştır.

“Bu yol hedefe götürmüyor., Has isimlerden başka elimizde bilhassa 7inci asırdan kalma olduğu tahmin edilen Picenum Stel'i gibi yazı âbideleri azdır. Vakıa içinde bulunduğu cümle irtibatından tecrit edilen bazı kelimeler, etrüskçeye çalıyorlarsa da, diğer taraftan Etrüsk mezar kitabelerini temyiz eden vasıfların hepsi bunlarda mefkuttur. Bundan başka bu lisan etrüskçeden tamamen başka olduğundan, bunlar biribirleriyle birleştirilemez. [3]

Bütün bu araştırmalarımızda gözümüzün önünden kaçırmamız lâzım gelen nokta, Etrüsklerin asırlarca İtalyadaki kavimlere kültür ve siyasa bakımından bir örnek olduklarıdır ve bu noktanın dilde de kendisini göstermesi lâzım gelir.

Etrüsklerin de İtalyadaki dillerden, ezcümle Umbriya'cadan şu veya bu kelimeyi aldıklarına şüphe yoksa da, bu hal bir dil akrabalığını ispat edemez.

Söylediklerimizi hulâsa edelim: Etrüskçe eski İtalyanın lisanlarından hiçbirile akraba değildir. Ve gûya yerli olan Rasena

[1] A. Schulten, Numantia I (München 1914) 56

[2] Die Sprache der Etrusker, Probleme und neue Wege der Deutung «Neue Jahrbücher» 1936, S. 97

[3] W. Brandenstein, Realenzyklopädie der Klassischen Altertumswissenschaft, Supplement

kelimesi dahi etrüsççenin yerliliğine ait bir delil olamaz; hem de bu kelimenin lâtincede *Publicum*'a benzer bir manası var, bu da "Umumiyet, Devlet,, tir.

Etrüsçç'ler Tyrrhen'lerdir

Tyrrhen'ler tarihî zamanda daha Ege'de ve Küçük Asya'da (Anadolu'da) yaşıyorlardı. Hattâ Askani gölünde (bugünkü İznik gölü) daha İsadan sonra 2 inci asırda Τυρρηνοί [1] oturuyorlardı. Tarihi zamanın Tyrrhen'leri, daha evvelki kültürel ve siyasal ehemmiyetini bir felâket yüzünden kaybetmekle beraber, eski efendiliklerinin damgasını el'an üzerlerinden atmış olmıyan ve ilimde "Restvolk,, denilen tipik bir varlık gösteriyorlardı. İsanın doğumundan 800 sene kadar evvel vukua gelmiş olan o felâketin mahiyeti ne olduğunu bilmiyoruz. Herodot bir kıtlık vukuundan ve bir de bunun yüzünden yarı kavmin hicret etmiş olduğundan bahsediyor. Her halde bu hicretten kalan kısmı zayıflatmış ve bu kısım tarihte müessir olacak kadar rol oynamaktan mahrum kalmıştır. Hicret edenler ise İtalya'da Umbriya'ya çekilmişler ve tesirleri bugün bile sezilecek derecede önem kazanmışlardır.

Etrüsççlerin eski tarihlerinin bu yolda aktığına dair çok deliller vardır ve bunlardan bir kaçı dilden alınma delillerdir. Bunlardan birincisini Etrüsçç'lerin isminin Tyrrhen'lerinkile irtibat ve münasebeti teşkil eder. Etrüsçç'lerin cetleri olarak *Tyrrhenos* zikrediliyor. Yunanlılar da Etrüsçç'lere daima yalnız "Thyrrhenler,, veyahut daha eskiden "Tyrsenler,, derlerdi. (Τυρρηνοί, Τυρσανοί). hattâ bu isim ekseriyetle bütün İtalya'ya teşmil edilirdi. Hesychios meselâ tefsirlerinde ekseriyetle hakiki lâtinçe olan kelimeleri Κάπρα "keçi,, yi Tyrrhence olarak göstermektedir. Umbriya'lılar [2] Tyrsenler derken kendileri için yabancı olon en lâhikasını kaldırarak kendilerine daha munis görünen kavimler isim lâhikası olan -Ko- yı alıp Turs - ci demişler, ve Romalılar da bu kelimeyi Tursci halinde sadeleştirmişlerdir.

Bugün «Etrüsççler» kelimesi daha ziyade kullanılmaktadır; bu isim eski Yunan klâsik devirde dahi vardı ve memleket ismi olan *Etruia*'dan, daha eski şekilde *Etrusia*'dan müştakdır. Bu kelimedede *turs* kökünü umabiliriz, fakat U nun vaziyeti ve uzunluğu müşkülâta sebebiyet vermekte olduğundan, bu şeklin tam olarak ay-

[1] E. Sittig, Atti del Primo Congresso Etrusco (Firenze 1929) 252

[2] P. Kretschmer, Sprache (Leipzig 1923) 107

dınlatılması el'an mümkün olamamıştır. Bununla beraber, etrüsçede memuriyet unvanları olan «*πρόταυις, βούταυις*» "bir heyet (bir kollegium) başkan,, içinde en yüksek, kelimelerinin *Purthne eprthne puruthn* (okunuşu: *pruthn, (?)*) *pruth* şekillerini gösterişi dikkate değer [1].

Demek oluyor ki, Etrüsk'lerin isminin herhangi şeklini ele alsak, Tyrrhen'lerin adından iştikak ettirmek lâzımgeldiğini görüyoruz. Tyrrhen'lerin bizzat kendilerini yalnız. Ege'de ve Anadolu'nun garbinde tesbit edebiliyoruz. Binaenaleyh Etrüsk'lerin bir kısım Tyrrhen'ler olduğunu kabul etmemek imkânsızdır. Bunun aksini, yani Tyrrhen'lerin İtalyadan kalkıp Anadoluya geçtiklerini kabul etmek mümkün değildir. Bir defa eski rivayetlerden başka o vakitki Akdeniz vaziyeti üzerindeki umumî görüşlere kadar bütün tarihi mülâhazalar bu faraziyenin aleyhindedir; ondan sonra bu kavmin ismi İtalyada şekil değiştirmiştir ki, bu da her yerden evvel yabancı memleketlerde olur. Nihayet şu vâkıayı da ilâve edelim ki, isim Ege'de değişmemiş, öyle kalmıştır: Bu da pek tabiidir. Çünkü esasen Ege mıntakasına has olan tipik bir ismihas bahis mevzuudur.

Çünkü *anos* ve *énos* sözüne yalnız bu havzada raslanmaktadır ve ekseriyetle şehir isimlerinden müştakdırlar. Meselâ *πλακιανός plakia* sâkinleri; *Κολοηνός koloe* ahalisi gibi. Şu halde daha yapılacak şey kendisinden iştikakın yapılmış olduğu, yani iştikaka esas olan şehir ismini arayıp bulmaktır. Filhakika böyle bir şehir de vardır. O da eski, daha tarihi zamanda kaybolan *Tyrrha*'dır, ve bu şehir tam da klâsik kadim devir müverrihleri tarafından, Etrüsk'lerin neş'et ettikleri işaret edilen Lidya'da bulunmaktadır. Binaenaleyh *Romalılar* nasıl *Roma* şehrine izafeten tesmiye olunuyorlarsa Etrüsk'ler de *Tyrrha* şehrine göre isim almışlardır.

Georgiev, [2] Tyrrhen'lerin çıktıkları nokta olarak Trova'yı kabul ediyor, çünkü bu müellif İllirya'lıların Myken kültürünün sahibi bulunmuş olduklarını 12inci kadim Barbar Yunan oymaklarının Trova'yı tahrip ederek, orada oturan İllirya'lı Tyrrhen'leri hicrete mecbur ettiklerini zannetmektedir. Trova'nın Tyrrhen Etrüsk'lerin yurt şehri olmuş bulunduğunu, Georgiev dil bakımından bir muhakemeye istinat ettiriyor. Ve bunu söylerken mem-

[1] F. Leifer, Studien zum antiken Amterwesen (Leipzig 1931) 299

[2] Vladimir Georgiev, Die Träger der Kretisch - mykenischen Kultur. Sofia 1937. Bilhassa S. 183 ve müteakıp sayfalarile S. 169 ff.

leket ismi olan ve eski şeklinin *Etrusia* diye olması icap eden *Etrurta*'yı azimet noktası alıyor ki, daha burası çok düşündürecek bir şeydir. Zira *Etruria*, Tyrrhen'lerin geç bir müştakıdır, yani bu memleket içeriye giren *Tyrs-enter*'e göre tevsim edilmiştir. Georgiev, bundan maada *Trova* isminin eski zamanda *Trosia* olmuş bulunduğunu iddia etmektedir. Halbuki bu eski şekil kat'iyyen mevcut olmamıştır! Yoksa etrüşkçe'de muhafaza edilmiş olacaktı, çünkü bu dilde voyeller arasındaki - S - (Yunancadan farklı olarak) değişmektir. Halbuki etrüşkçe pek vazih olarak *Truia*'yı gösterdiği halde, georgiev bunu besbelli görmemiştir.

Bir de şunu ilâve etmek lâzım gelir ki, *truia* etrüşkçede sınıfı, cinsi gösteren bir kelimedir. Ve binaenaleyh şehir isminden daha eski olması icap eder. Buna mukabil yunanca mutavassıt olarak hiç te bahis mevzuu olamaz, çünkü yunanca böyle bir kelimeyi hiç tanımamakta ve ancak, dediğimiz gibi, yalnız şehir ismini taşımaktadır. İllirya'ca dahi bu kelimeye kaynak olarak bahis mevzuu olamaz, çünkü *truia* ile gösterilen şey için bu lisanda başka bir kelime vardır, o da λαβύρινθος dır. İllirya lisanı için tipik olan lâhikasından bu kelimenin işbu dilden olduğunu anlamak kolaydır.

Truia ve *labyrinthos*'un esasen hiç şüphe olmıyan [1] mana ayniyetini bir de etrüşkçe bir kitabe ile teyit edebiliriz. Bu kitabe *truia* bir labirent resmi ile izah edilmektedir [2] labirent kelimesi hakkında çok aykırı düşünceler yayılmış olduğundan, her şeyden evvel kısaca bunun hakkında bazı mülâhazalarımızı söyleyelim. Bir labirent birkaç duvar ile çevrilmiş bir kale tesisatıdır. Bunu, labirentlerin kendisi kadar resimleri de göstermektedir. Bunlardaki muvazi veyahut mütemerkez duvar serilerinin şaşırtan çokluğu, kendilerini temyiz eden bir san'at olarak gösterile gelmiştir. Dil bakımından bunu teyit için *labyrinthos* esas kelimesini ele alalım. Bu kelime başka bir lâhika ve binaenaleyh biraz başka manada Lydya'cada da bulunuyor ve şekli *lapir-isa* (daha genç *laprisa*) dır, manası: "bir çukur tesisatına ait duvar,, . Çukura giriş yerini iki yandan ihata eden, her iki muvazi (!) istinat duvarlarıdır.

Şunu da ilâve edelim ki, bu kelime yapısı itibarile Lydya dilinde yabancı bir kelimedir, buna mukabil illirya diline has olan

[1] W. Posc, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 90 (1936) 620.

[2] Studi Etruschi 3 (1929) 121 ve XXIV levhası.

“issa, lâhikası sayesinde son zamanlarda İllirya’ca olarak tanılabilmektedir. Şu hale göre, *Truia* gibi etrüsükçe bir şekil *Trosia* gibi daha eski bir şeklin konulmasına her halde imkân bırakmaz.

İşbu mülâhaza, Trova isminin ağılebi ihtimal esasen daha evvel Eti lisanından olan membalarda da zuhûr ettiğini ve orada aslen “Trosia,, [1] şekline işaret ettiği hakkında başkaca deliller getirmek zaruretinden bizi müstağni kılar. Her halde muhakkak olan bir şey vardır. Müellif Georgiev’in kelimenin İllirya dilinden neşet ettiği hakkındaki mühim olarak ileri sürdüğü bir delilin nekadar çürük olduğu meydana çıkmış oluyor.

Etrüsk’lerin Anadolu dan geldikleri hakkında dil bakımından başkaca bir delil olarak has isimlerini zikredebiliriz. Vakıâ Etrüsk’çe has isimlerin sistematik tarzda tetkiki daha yapılmamıştır. Ve bundan dolayı onları Küçük Asya has isimlerle mukayese etmek, umumiyet itibarile erken denilebilir; bilhassa Anadolu isimlerinin tamamile geliş güzel tetkikten geçirilişi [2] ve bunlar arasında, Romalılar tarafında Etrurya’dan Anadolu ya getirilip sonradan bittabi etrüsükçe has isimlerle büyük benzerlik gösteren isimlerin bulunuşu az evvelki yer isimlerle mukayese edilmiştir [3]; fakat, mana farkına olur olmaz surette göz yummak olamaz, vakıâ yerlerin familyalara ve familyaların yerlere göre tesmiye edilişi ekseriyetle vukua gelmiştir. Hiç şüphe yok ki, bütün bu nevi araştırmalar tamamen boş değildir, fakat dediğimiz gibi bu tetkikler pek az kat’i (exact) olarak yürütülmüştür.

Buna rağmen yine şüphe götürmeyecek bir iki misal arzedilebilir.

1 — Bütün Anadolu için “lall adı,, denilen ve sade bir hecenin tazifinden ibaret olan isimler karakteristiktirler. Karakteristik bunların en eski zamanda, yani Kapadokya’da çıkan tabletlerde bulunuşu mühimdir[4]. En son zamanda bunların ölmüş bulunmaları ve yerlerine bir hecelilerin ikame edilişi de mühimdir. Ekseriyetle ilâh isimlerinin bu şekilde oluşu da mühimdir. Meselâ Kapadokya Âlihe manasına gelen *Mama* ilâh... gibi. Aynı şekli

[1] G. Herbig, Kleinasiatisch - etruskische Namengleichungen, München, 1914.

[2] Müellifin şu eserine müracaat :

W. Brandenstein, Kappadokia (Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Supplement.)

[3] A. Trombetti, Atti del primo congresso etrusco (Firenze) S. 192 ve 208

[4] Müellifin şu eserine müracaat :

W. Brandenstein, Hirtfestschrift (Heidelberg 1936) II, 31 ve 40.

iki Etrüsk ilâh isimlerinde de görüyoruz. Yani *Papa* ve *Laba* etrüskçe eşhas isimleri olarak Titi (CIE 2881) yi gösterebiliriz.

En mühim misal mitolojik bir isimdir; bunun mühim oluşu, arada tavassut edecek yunanca kelimelerin hiç bulunmayışıdır. Masallara göre İtalya toprağı üzerinde ilk şehri kuran *Torchon*'dı, Tyrrhenos'un oğlu ve kardeşidir. Şehrin ismi *Tarquiniü*, etrüsk-çesi *tarkh* (u) nal'dır. Bu ismin esas kelimesinin hususi bir ehemmiyeti olmuş olsa gerektir, çünkü Anadoludaki dillerin ve memleketlerin hepsine nüfuz etmiştir. (Milâttan 1950 sene evvelki!) Kapadokya metinlerinde bile yerli bir şahıs olan *Tarhunu*'ya raslamaktayız. Eticede *Tarhuilis* "kahramanca, kahraman," sıfatı vardır. Luvi dilinde allah manasına gelen *Torhunts*'a raslıyoruz; Lykya dilinde *trqqa* doğrudan doğruya allah demektir ve nihayet Ermeniler *Tork* diye bu ilâhı kendi Pantheon'larına almışlardır. Şahıs ve memleket isimlerinde bu isim köküne oldukça sık surette raslanmaktadır, [1] Meselâ *Ταρχονδαç* m. ve *Ταρχώνιον* Bizantion civarında bir yer.

Etrüskçede birkaç morfolojik unsurlar da vardır. Etrüskçeye bunların Etrüsklerin daha Anadoluda oturdukları zaman girmiş olması muhtemeldir. Çünkü tavassut eden ara kelimeler mevcut değildir. Bu meyanda hepsinden evvel Proto - Eti dilinden olan *el* yahut *il* gibi kök teşkil eden lâhikayı zikretmek icap eder. Bu muayyen bir şehirden neşet etmeyi ifade eder veyahut meslek isimlerini teşkil eder. Bu lâhika Eticeden de alınmış, ve İndo - Germen'leştirilerek *ilis*'e tahvil edilmiştir. Bu şekilde Anadolu dillerinin ekserisine girmiştir. Etrüskçe de bunu almıştır. Fakat dikkate şayandır ki, Eti dilindeki şekliyle, yani Eti tavassutile almamıştır. Etrüskçede şehir ahalisinden bir fert, Troyalı (?) manasına *truial* (*truia*'ya tahvil edilmiştir) vardır, bir de bazı menşe münasebetleri *al* ile gösterilmiştir, meselâ CIE 2335 a: *larth arnth - al* "Arnth ailesinden Larth,, , Proto - Eti lâhikası olan " s ,, gelince bu hususta emniyetsizlik daha çoktur; bu lâhika mensubiyet veyahut vaziyet ifade eder; meselâ *Hattu-s Hattu* memleketinin; şehri; etrüskçede muayyen aile isimleri - S - ile teşkil olunuyor, meselâ CIE 4523 *aule cuies* „Cui ailesinden Aule,,

Eğer bu lâhika hakikaten Proto - Eti dilinden alınmışsa, bunun Eti dilinin tavassutu olmadan vukua gelişi, dikkate şayandır; çünkü etice bu lâhikayı almamış, yalnız bu lâhika ile yapılan

[1] J. Sundwall, Die einheimischen Namen der Lykier (Leipzig 1913). 213 ff.

Proto-Eti isimlerine ekseriyetle bir meful (déclination) eki takmış, Hattusa (s) Hattus'uya kalbetmiştir.

Bir de Kapadokya lâhikası olan uman'ı zikretmek icap eder. Bu (Milâttan 1950 yıl evvelki zamana ait) Kültepe metinlerinde görülüyor ve bir şehirden neşeti ifade ediyor [1], fakat şahıs isimlerini teşkil ediyor. Bu lâhika da etice'ye girmiştir. Fakat yalnız mahdut derecede girmiş olduğundan besbelli yabancı bir mal idi ve productif değildi, bir tek müstesna hariç olmak üzere eticede, bir şehrin ahalisini ifade etmeğe yarıyor. Etrüsk lâhikası olan umn - la bir mukayese yapabilirsek (bu mukayese güçtür, çünkü etrüskçe - umn - nun manasını bilmiyoruz), bunun her halde eticeden ziyade Kapadokyacaya daha yakın olduğunu görüyoruz. Çünkü Etrüskçede onunla yalnız şahıs isimleri yapılmaktadır, meselâ *Larth Tolumnius* isim tahlili şundan dolayı biraz güçleşmektedir. *Meno - Mno*; gibi bir İndo - Germen lâhikası vardı, bu kısmen partisip manasına, kısmen de süperlatif (tafzili) manaya gelmiştir ve bu sonuncu manâda *mno* ile nihayet bulan İllirya yerli isimlerine Egede temel olmuştur.

Böylece, birtakım teşekkül etmiş İllirya'ca şahıs isimlerinin de etrüskçe'ye girmiş olmaları muhtemeldir. Maamafih bunun evvelâ tetkiki icap eder. Şunu tesbit etmek iâzım gelir ki, İndo - Germen *mno* - ile Kapadokya'ca *-uman* arasında zaten mana farkından dolayı da hiçbir münasebet yoktur. [2]

Kapadokya metinlerinde rasladığımız yer isimlerini mukayese edersek, bunlardan külliyetli bir miktarının *-na* - lâhikası ile teşekkül ettiklerini görürüz. Meselâ *Bodona*, *Harana*, *Burusna*, *Wulusna*, *Hubusna* ilâh... [3]. Etrüskçede de müteaddit yer isimlerinin *-na* - lâhikası ile yapılmış olduklarını görüyoruz, meselâ *Vetlu - na*, *Ruplu - na*, *Tarkh na - l* (cemi) ilâh...

Nihayet "Anadolu,, lisanlarından birinin lâhikası olan *-Wa* - üzerine dikkat nazarını celb ederiz; bu sabit binaları göstermeğe hizmet etmektedir [4]. Meselâ Kari lisanından, at (beygir) manasına gelen *ala*'dan beygir ahır manasına gelen *alawa* yapılmıştır, "ahırcı başı (Stalmeister), marşal, seyis (?) ,, manasına gelen

[1] A. Götze, Zeitschrift für Assyriologie 40 (1931) 260.

[2] E. Benveniste, Studi Etruschi 7 (1933) 252 ff. deki tafsilat yanlıştır.

[3] Eisser ve Levy, Die altassyrischen Rechtsurkunden von Kültepe, Leipzig 1930 - 1935.

[4] W. Brandenstein, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 11 (1935) 74 ff.

“Alab-arches,, kelimesi de bunu takviye için bir delildir [1]. Bu lâhika tabiatı icabı yer isimleri vücade getirmeğe yardım eder. Böylece meselâ (Pisidya’da bir yer ismi olan) Manoua kelimesi vardır, ay ilâhı olan Man (men) nin yapısı (mabedi) manasına gelse gerektir.

Müşabih surette *Capua*, *Mantua* şehir isimlerini buluyoruz. Bu iki şehir Etrüskler tarafından tesis ve tevsim edilmişlerdir; *Manthu* ilâh ismini ve şahin manasına gelen etrüşkçe (*apys*) kelimesini bu meyanda mukayese için zikrederiz [2].

Kelime hazinesi hakkında son derece ihtiyatlı hareket etmenin yeri vardır. Çünkü emniyetsizlik vücade getirmeğe sebep olan pek çok amilleri hesaba katmak lâzım gelmektedir. Fakat nekadarsa, bazı etrüşkçe kelimelerin Anadolu veyahut Yunanlılardan mukaddem dillerde de mevcut oluşu ve buna mukabil bunların İtalyada yaşıyan dillerde bulunması ehemmiyetli bir hâdisedir. Buradaki kelimeler kültür kelimeleri, “seyyar kelimeler,, dir. Aşağıda bütün ihtirazi kayitlerle beraber böyle bir kaç kelimeyi bildiriyoruz:

1 — “Altın,, manasına gelince etrüşkçe *zamthic* altını ifade eden kelimeler ekseriyetle bir renk tarifine irca olunduklarından veyahut bu renk tavsifinden müteessir olduklarından (meselâ Almandaki: Gold kelimesi: gelb sarı, lâtince *aurum*: aurora), etrüşkçe *zamthic* için “sarı, kırmızımtrak,, ξάνθος kelimesini alabiliriz. Bu kelime yunancada yabancı bir kelimedir. Baş sadadaki fark hiçbir müşkülât vermez, çünkü etrüşkçede baş sada olarak *ks* yoktur. Ve bir de Yunan dili etrüşkçe kelimenin kaynağı olmuştur. Şu halde ıslık sadası denilen (ş, s, t) gibi sesler mevzuubahstir. Bu sadayı ifade etmek için yunancada, etrüşkçede *z* harfi kullanılmaktadır. Wiedergeben Wurde. Nihayet bu meyanda (Yunanca : Lâtince : Etrüşkçe) şu isimler: *Odysseus*: *Ulixes*: *Utuze* mukayese edilebilir. Muhtemeldir ki, lâtince-etrüşkçe olan *Santerna* (Boraks manasına) böyledir. [3] Boraks, *altın* lehimlemekte kullanılmaktadır.

2 — Etrüşkçe *puia* hanım, zevce manasına, her halde zevceliğe almak manasına olan ὀπυίω’ a nisbet edilmelidir. Bu sonuncu kelime yunanca olan evvelki dildir. [4]

[1] E. Grumach, mektupla muhaberemiz üzerine

[2] İ. Schnatz, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 2 (1927) 10 f.

[3] M. Budimir, Revue internationale des Etudes Balkaniques 2 (1936) 212.

[4] M. Hammarström, Glotta 11 (1921) 211 ve 276.

3 — Etrüskçe *thur*, ekseriyetle mürekkep halde, ahfad sulbünden, oğul, hayat arkadaşı, *θύμιος*'a mukabil tutulmaktadır [1]; fakat kelime lykya dilinde *Burtta*'dır. Bundan dolayı sadâ farkı çok büyüktür ve lykya dilindeki *th* ihtizazlı bir harf olsa gerektir. Lykya dilindeki kelimedede *ta* ayrılmaz; nihayet mana farkı da gözden kaçırılmaz.

4 — Etrüskçedeki *cla* "Familya,, Lykya'cadaki *gla* (lykyaca B. *elle*) mukayese edilmektedir, bu kelime galiba bir "hey'et, collegium,, ifade ediyor, fakat bir aile (yahut bir kavim) ifade etmiyor [2]. Mana farkı hayli büyüktür.

5 — Etrüskçe *maru* yüksek ruhanî bir reis ve belki de rühbanlık meclisinin bir âzâsını ifham eder. Bununla beli Lykya dilindeki *Maraza* kelimesi karşılaştırılabilir, bu kelime Lykyacada ruhanî meclis mânâsındadır, fakat - âzâ şekli bu dilde pek çok defa memuriyet unvanları için kullanılmıştır [3].

6 — Etrüskçe *turan* "Bay, Bayan,, Yunan lisanından evvelki *Τύραννος*'a ait olsa gerektir.

Sadece kelimelerin sadâ itibarile birbirine çalmalarının, bil-hassa ufak hacimli kelimelerin ne kadar kolaylıkla yanlış hükümlere vardırılmak tehlikesini verdiklerini göstermek için hayret verici bir tesir yapan fakat buna rağmen hiçbir şeyi ispat etmiyen bir misal arzedeceğim: Lykya dilinde *me ne* kelime grubuna sık sık rastlamaktayız; bunlar işaret isimleridir. Bunlardan biri Suje'yi diğeri obje'yi *bir defa daha* içine alır, meselâ ne Almandada ve ne de Yunancada menus olmıyan bu ifade tarzı hiç de tercüme edilmemektedir. Lykya'ca Bilingue numara 5 (sadeleştirilmiş) e müraact edile.

Ebenne natata me ne prnawate pulenijda nullijeseh

Τοῦτο τὸ μνημα ἐργάσατο Ἀπολλωνίδης Μολλίσιος

"Bu mezarı (o onu) yaptı P. M.

Her halde bu iki kelimeciğin işari (démonstratif) karakteri temin edilmiştir. İmdi eski Estrüskçede bazı mezar ve kablar üzerindeki kitabeleri görüyoruz ki, bunlar *mi* veya hattâ *ni ni* ile başlamaktadır. *mi* yi "bu,, ile tercüme ve *ni* yi de tekit makamında telâkki ediyorlar, o suretle ki, Lykya dilindeki *me ne* ye mana itibarile bir yakınlık hatıra gelmektedir. Yalnız Ni'nin «burada» ve yahut «buralı - buraya mensup» manasına geldiği ve lâhika maka-

[1] E. Vetter, Fasil. 2.

[2] E. Vetter, S. 5 ve König, S. 116, 136.

[3] P. Meriggi, S. 456 Not. 1 ve *Indogermanische Forschungen* 46 (1928) 177

mında isimlerde de dahil olduğu gösterilebilir. Şuna bakınız CIE 5430 *tarkhnal - th spure - ni* «Tarquinüde, buradaki şehir»: Burada *spurethi* «şehir dahilinde» yerine «buradaki şehir» görüyoruz [1]. Bundan başka müellif Pallotino Etrüskçe *mı'nin* «ben, beni» manasına geldiği hakkında iyi sebepler ileri sörmüştür [2]. Eğer bu doğru ise (ben pek tamamen kanaat getirmediğim), o takdirde müşabih surette kulağa çalan Lykya kelimeleriyle mukayese için mana esasını tamamen kaybolur.

Etrüskçeden alınan iki misal bu söylediklerimizi daha iyi anlatır:

CIE 1154 *mi aratia* «bu (beni?) (te'sis etti) Aratia» [3].

NRIE [4] 844 *mi ni muluvanice mamarce* «bu (beni?) burada takdis etti mamarce»

Etrüsklerin menşei Anadolu olduğu hakkında dil bakımından en mühim delil meşhur Lemnos mezar taşının iki tarafındaki yazılardır, bunların Etrüskçeye fevkalâde yakın akraba olması dolayısıyla haklı olarak Tyrrhen'ce diye tavsif olunanbilen bir dildir. Milâttan önce takriben 7 inci asırdan kalma olduğu tahmin edilen bu kitabenin tetkikini atideki bir çalışmaya talik etmek lâzım geliyor [5].

Bunun hakkındaki en son çalışmalar Emil Goldmann ve Rosa Goldmann taraflarından Neue Beiträge ilâh. (S. 287 - 303) de yazılmış bulunmaktadır. Başka çalışmaları haber veren Georgiev'in (sayfa 196 dan itibaren), mütaleatı maalesef aykırıdır.

Tyrrhenler Küçük Asiyanın asıl eski yerli ahalisinden değildirler

Anadoluda tâ ilk zamanlarda iki kültür sahası vardı; bunlardan biri garpta Yortan Trova kültürü, öbürü şarkta, Alişar, Kültepe'de en ziyade bekayasına tesadüf edilen kültür sahası idi. Her iki kültür birbirinden büsbütün başka olmakla beraber, aralarında karşılıklı münasebet mevcut ve her iki taraftaki içtimai ve iktisadi

[1] Buna benzer surette bir de E. Goldmann, Beiträge II (Heidelberg 1930) 119 - 123.

[2] Studi Etruski 7 (1933) 341 not 1.

[3] Başkaca misaller için : C. Pauli, Altitalienische Studien 3 (1834) 55 f.

[4] M. Buffa, Nuova raccolta di iscrizioni etrusche 1935.

[5] Şimdilik : Brandenstein, Realenzyklopädie der klassischen Altertums-wissenschaft. Tyrrhenische Sprache, ve Klio 28 (1935) 323 P.

bünye aynı idi [1]. Yalnız Trova'da, buna Girit medeniyetinin, Kültepe'de Subar ve Asur tesiri katılmıştır. Bu medeniyetlerin lisanları hangileridir? Şark tarafında hiç şüphesiz ki, Proto-Eti'ce (Buna Eti membalarında *hattili* de diyorlar; en eski tabakayı teşkil ediyor). Bu lisanı temyiz eden vasıf kaba taslak söylemek lâzım gelirse [2]. Gerilerini teşkil edişidir. Ön ek (präfix) fleksiyon yapışı ve fakat lâhikalar (suffix) la kelime kategorilerini teşkil edişidir. Buna mukabil lâhikalarla Proto-Eti tipinden yer isimleri Yunanistana varıncıya kadar bulunmakta olduğundan (buna tekabül eden Arkeoloji malzemesinin Giride varıncıya kadar bulunuşu bunu gösteriyor) ve isimlerinin teşekkülünden de menşeleri Pro - Eti olduğu anlaşılan *Lelegler*, menşe dillerini artık konuşmamış olmalarına rağmen, Omirus'un tasvir ettiği mücadeleler zamanında elân Trova mıntakasında sakin bulduklarından, şu halde Yortan - Trova kültürü mıntakasında da Proto - Eti konuşulduğuna hükmedebiliriz. [3]

Has isimlerde şu veya bu kelime teşkili vasıtasının (yukarıdaki mütalealarımızı hatırlatırız) kabulünden sarfınazar, Etrüskçenin bu lisan tabakasıyla bir alâkası yoktur. Proto-Eti'ye zıd olarak Etrüskçe'de ilk ek yapan "déclinaison,, yoktur. (Anadoluda ve Yunanistanda) ekser defa tesadüf edilen *Lerna* yer ismi, "kaynak, pınar,, manasına gelen *Arna*'nın cem'idir; kelime Proto-Eti dilindeki cemi eki olan *le* - (lje) - ile teşkil edilmiştir: Bunun gibi Leleg'lerin ismi de izah edilebilir. Çünkü bir tek leleg'e Λέξ denirdi. [4] Proto-Eti lâhikası olan onda "ile mücehhez, mebzul olan,, en çok yer isimleri için kullanılmıştır. ve Etrüskçede yoktur. Proto-Eti dili müennesi ve müzekkeri ayırır [5], meselâ *Kate* "kırıl,, , *Katah* "kırılçe,,. Bu ayırt etme dahi Etrüskçede yoktur (vakıa daha genç zamanda, ihtimal İtalyan lisanlarının tesiri altında, gramer cinsiyetini ifade eden unsurlar lisana nüfuz etmiş olabilir).

Küçük Asyanın eski dilleri hakkında ikinci bir memba da, Kültepe'de bulunan eski Asuri metinlerinde, yani (milâttan 1950 sene evvelki) "Kapadokya tabletlerinde,, bulunan yabancı unsur-

[1] K. Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien İstanbul 1934 . f.S .112,

[2] İ. Friedrich, Archiv für Orientforschung 11 (1936 / 37)

[3] I. Friedrich. Die Welt als Geschichte 3 (1937) 60.

[4] Başkaca bir misali şu müellif zikrediyor :

A. v. Blumenthal, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 12 (1936) 64,

[5] E. Forrer, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft I, (1922) 174.

lardır. Fakat bu yabancı unsurların ciheti aidiyetini keşfetmek sade değildir. Lal isimleri, meselâ ilâhe Gaga, Nana unumiyet itibariyle Küçük Asya lisanlarına aittir, ve yerli lisanın Proto- Eti lisanı ile akraba olduğuna işaret ederler. Fakat "Kapadokyaca,"nın diğer morfolojik unsurlarının [1] hepsine Proto- Eti dilinde tesadüf edilemez ve bu *uman* (menşe manasına) -*sar*- (kadın yahut kız), *ahsu* ("erkek,?") *na* (şehir isimlerinde) için caridir. Sonuncu kelimeye gelince, bunun ikinci bir dile ait olduğu kat'i gibidir, çünkü *Badna* ilâh... yanında *Burus-na* ve *Wulus-na*, *Hubus-na* gibi misaller de vardır. Bu misallere bakarken, menşede *Hattus* tipinden Proto- Etice yer isimleri bahis mevzuu olduğu ve bu isimlerin ikinci dile uydurularak benzetildiği intibai hâsil oluyor. Meselâ Etilerin *Hattus*'u *Hattusas* yaptıkları gibi, zikrettiğimiz unsurları birbirine nisbet etmek müşküldür; Arkeoloji bakımından, takriben 2300 senesinde zuhur eden renkli keramik (Alişar III). kültürünün sahipleri bahis mevzuu olabilir. İhtimal burada nazarı itibara alınacak kavim Hurri'ler olmasa da Subar'lar olabilir [2]. Daha Kapadokya metinlerinde müteaddit Subarca yer isimleri [3] bulunuşu bunu teyit eder. Bir de yalnız kadın isimlerinde gelen *sar* iştikak lâhikası subar lisanındaki "kızı," manasına gelen *sala*'yı (Sumer dilinde "müennes," manasına gelen *Sal'i* dahi) hatırlatır; ve ihtimal ki, Eti lisanına dahi nüfuz etmiştir. ("Her-rin,"[4] manasına gelen *ishassaras* kelimesindeki müennes edatı olan -*sar-a* bakınız). Nuzi metinlerinden görüleceği üzere [5] subarca *Arapha* lisanında -*na*- ile nihayet bulan müteaddit yer isimlerinin bulunuşu bilhassa mühimdir. Şu kelimeleri mukayese ediniz. *İzdunia*, *Sinina*, *Kanina*, *Hurazina*, *Apapñina*, *Abena*, *Tamtena*, *Durna*; buna -*na*- üzerine olan Kapadokya yer isimleri mükemmel surette uyar ve Kültepe'de bulunan ikinci lisanın Subarâik olduğunu ispat ederler.

Acaba Kapadokyacayı Etrüskçe ile mukayese etsek nasıl olur? Daha yukarda Kapadokyaca olan *Uman* ve *na* lâhikalarına *Etrüskçe* de de rastlandığını ve diğer morfolojik unsurların Etrüskçede olmadığını anlatmıştık. Bu lisandan diğerine iktibas bahis mevzuu olduğunu teyit eder. Bu takdirde mühim olan nokta, bu iktibasın Eticenin tavassutu olmadan vuku buluşudur.

[1] A. Götze, Kleinasien (München 1933) 69 not 3.

[2] A. Götze, Hethiter, Churriter und Assyrer, Oslo 1936.

[3] A. Gustavs, Archiv für Orientforschung 11 (1936/37) 146 ff.

[4] İ. Friederich, Zeitschrift für Assyriologie N. F. 9 (1935) 291 not 1.

[5] L. Oppenheim, Şifahi malûmat.

Söylediklerimizi hulâsa edersek, Etrüskçenin eski Anadolu dil unsurlarına sahip olmakla beraber, bunların hiç de bir tek menbada gelmedikleirni ve başkalarının tamamen mefkut olduklarını söyleyebiliriz. Bu da bir dil akrabalığına değil, iktibasa delâlet eder. Şark tarafında yurt tutmuş olan Morpheme'lerin bahis mevzuu oluşu ayrıca dikkate şayandır. Diğer taraftan Etilerle hiç temas olmadığından, *iktibaslar yalnız Etilerden evvelki bir zamanda vuku bulmuş olabilir.*

Ege'de biz ezcümle Girit kültürünün dilini nazarı itibara almak mecburiyetindeyiz. Maalesef bu dil hakkında bildiğimiz pek azdır [1], Bilhassa Scripta Minoa üzerinde çalışmaktaki harici müşkilât, bu malûmat azlığına asıl sebep olmaktadır [2]. Esas itibarile elimizde yalnız eski Girit kitabeleri vardır. Bunların Minos medeniyetinin lisaniyle umumiyetle bir münasebeti olup olmadığını bilmiyoruz! Bir de bu kitabeler 6 ıncı asırdan yani Etrüsklerin İtalyaya hicretinden çok muahhar zamandan kalmıştır. Binaenaleyh melhuz rabita ve münasebetlerin ancak sonradan tâli olarak hâsıl olmaları muhtemeldir; bunlar aynı zamanda daha eski temas ve komşulukları da göstermez değillerdir. Maamafih dil münasebetlerinin oldukça zayıf olduğunu da tesbit etmek lâzımgelir. Kelime ayıranların ekseriyetle noksan olması dolayısıyla hakkında bir hüküm verilebilmesi güç olan üç eski Girit kitabesinde [3] "Patronymikon,"a intizar ettiğimiz yerde daima - mit - Kompleks'ine rastlıyoruz. (Nr. 1/1, 2/1, 3/1); bir de "gerek böyle... ve gerek öyle," [4] manasına gelen *Re re* var. Bu hiç bir suretle Etrüskçeyi andırmıyor! Bundan başka etrafı tahrip olunmuş bir halde (Nr. 3/2) *atarkomn* kompleks'i vardır. Bunun içinde mümkündür ki, bütün Anadolu'da ve Etrurya'da rol oynayan-tarkmitolojik ismi ve bir de belki Kapadokya'da ve ihtimal Etrurya'da bulduğumuz - umn - vardır; fakat her halde zikredilen kompleks'te, yine kelime ayrılması suretiyle yazılmış bir kitabeden (Aschenurne CIE 32 - 35) çıkarılabilen bir Etrüsk has ismi tesiri veriyor:

Mitezanteiatarkhumentaia « bu (*mi*) (dır) Aschenurne (*tezan*) tei Tarkhumentai [5]. için kelime ayıranlar bulunmadığı için, son

[1] H. Th. Bossert, *Santas und Kupapa*. Leipzig 1935.

[2] J. Sundwalli, *Altkretische Urkundenstudien*, Acta Academia Aboensis. Abo 1936.

[3] J. Fiedrich, *Kleinasiathe Sprachedenkmäler*. Berlin 1932

[4] E. Grumach, mektupla.

[5] E. Goldmann, *Beiträge*, 2 (Heidelberg 1930) 49 ff.

has isim başka suretle de ayrılabilirdi; fakat eski Girit Kompleksi olan (atarkomn), Etrüskçe (atarkhumen) e besbelli benziyor.

En mühim olan nokta, Eski Giritçede ihtizaza (aspiration'a) olan bir nevi temayüldür; ve eski Girit kitabelerinde Praisos şehir isminin *ph* ile yazıldığını görüyoruz (*phraisonr.* 2/2 ve 2/6) **Maamafih** bunun yalnız Tyrrhen (yahut illyrien?) tesirine delâlet etmesi muhtemeldir, çünkü biz Eski Girit kitabelerinde, oldukça kesretle, (b, d, g) gibi "Medien,"leri görüyoruz, halbuki Etrüskçede bunlar yoktur.

Söylediklerimizi icmal edersek şunu diyebiliriz: Giritte de bir kaç dil temas noktaları bulunabilir, bunlar ya eskiden Ege'de mevcut komşuluğu ve yahut ta hattâ belki Tyrrhen'lerin bir vakitler Giritte hâkim olduklarını ima ederler. Fakat bir akrabalığı ifade *etmezler*. Bu sonuncu netice şunun için mühimdir ki, Girit kültürü garptan gelmiştir.

Tyrrhen'ler Anadoludaki başka bir kavme mensup değillerdir

Ege'de ilk ocak yıkılması, Trova II. nin tahribiyle başlıyor. Bunun takriben 2000 yılında vukubulduğu tahmin edilebilir. Galipler Eti kavimleriydi, bunların Anadoluya başka yoldan geçtikleri pek öyle iddia edilemez [1]. Bu hususta adetâ bir «fossile caractéristique» gibi bize rehberlik edecek olan, *assos*'la nihayet bulan yer isimleridir, çünkü bu lâhika Etice ve Luwi'cede yaratıcı bir etut teşkil etmiştir. Bundan dolayı Yunanistanda da *assos* ismile bir Eti şubesini birleştirmeliyiz, bilhassa muayyen arkeolojik istinat noktaları buna delâlet etmektedir [2].

Etrüskler hakkında hüküm vermek için, bunların *assos* üzerine hiç yer ismi kullanmadıklarını ve binaenaleyh Etilerle hiç alakaları olmadığını gözetmek mühimdir. Daha evvel söylediğimiz gibi Etrüsklerin Anadolu dil malzemesini Etilerin tavassutiyle çekmemiş olmaları bunu başkaca teyit eder; binaenaleyh Etrüskler asla Etilerle yakından temasta bulunmamışlardır.

Milâttan evvel 14 üncü asırda Myken kültürü yayılmağa başlamış, fakat bu kültür Anadoluda yalnız Milet'te tutunabilmiştir.

[1] K. Bittel S. 91 ff başka düşünüyor amma, bu zat bence Etilerin ilk tarihini doğru muhakeme etmiyor.

[2] Viyanada görüşürken Pittioni bana bu tarihte Yunanistanda ilk şimal kültür unsurlarının bulunduğunu söyledi.

Myken kültürünün Yunanlı olduğuna dair olan nazariyeye son zamanda bir kaç defa hücum edilmiştir [1]; fakat Yunanlı idiye [2] bunun Tyrrhen'in üzerine dikkate değer hiçbir tesiri vuku bulmamış olduğu tespit edilebilir; zira Yunancadan Etrüskçeye alınmış olan ilâh isimlerinin hemen [3] hepsi daha gençtir.

Bu da Tyrrhen'lerin o vakitler Ege adalarında, yani Girit kültürünün hakimiyeti havzası dahilinde olmadıklarını gösterir.

O zamanlarda Eti membaları, Eti devletinin emin olarak tayin edilemeyen komşuluğunu yapan bir Ahhijawa devletinden bahsetmektedirler. Sonraki Yunan Achā'ların Ahhijawa ismi ile bir münasebeti olması hatıra gelirse de, bu Ahhijawa'luların Yunanlı oldukları hakkında hiç te tam bir delil teşkil edemez, çünkü, malûm olduğu üzere, kavim isimleri çok defa coğrafi bakımdan merbut olup kavim bakımından değildirler. Bununla beraber [4], bu adamların isimleri ne de olsa Yunan masalındaki isme pek benziyor, meselâ *Wilusa*'lı *Alaksandus*'un Φύλιος'lı Ἀλέξανδρος ile müşabeheti olduğu gibi. Onlar hakikaten Yunanlı idiseler, o halde Myken'li Yunanlılar olmuş bulunması icap eder. Halbuki Myken kültürü yalnız Trova'da ve Milet'te Küçük Asyaya kol salmıştır. Trova Eti ülkesi için oldukça uzak olduğundan ancak Milet Ahhijawa için bahis mevzuu olabilir. Etrüskçeye bir tesir her halde tespit edilemez.

Milâttan önceki 14 üncü asrın Mısır membalarında Tyrrhen'lerin yanında Philister'lerden bahis vardır. Bu sonuncuların kısmen Hindo-Öropeen dillerine çalan bir kaç kelime ve isimlerini tanıyoruz. Bu takdirde bir sada hususiyeti tespit etmek mecburiyetindeyiz ki, Etrüsk telâffuzuna, "artikülasyon'una,, taban tabana zıddır. Çünkü Media, Tenuis'un yerine gelir. [5]

Her halde bununla ıspat edilmiş oluyor ki, Philister'lerin dil bakımından Tyrrhen'lerle hiçbir münasebeti yoktur; fakat Mısır membalarının verdiği malûmata nazaran, arada isim ve unvan

[1] Bu hususta en iyi malûmat şimdi F. Schachermeyr, Hethiter und Achäer, Leipzig 1935.

[2] Dil bakımından bir delil şu kitaptır: W. Brandenstein, *Indogermanische Forschungen* 54 (1936).

[3] E. Fiesel, *Namen des griechischen. Mythos im Etruskischen*. Göttingen 1928 S. 105.

[4] E. Forrer, *Revue des Etudes Grecques* 43 (1930) 279 ff.
P. Kretschmer, *Glotta* 24 (1936) 203 ff.

[5] E. Speiser, *Journal of the American Oriental Society* 56, 272 ff ve O. Eiszfeldt, *Philister und Phönizier* (Der Alte Orient 34/3 Leipzig 1936).

mubadelesinin vukubulmuş olması muhtemeldir. Bundan dolayı bütün ihtirazî kayitlerle beraber dikkate şayan bir noktaya işaret edilebilir. Lemnos'un Tyrrhen'lere ait olan mezar taşında şu iki erkek şahıs isimlerini buluyoruz: Holoith ve Seronait. Bunlardan ikincisi (Bey, Prens) manalarına gelen ve Philister'lerin kullandığı Seron unvanına ve ilki de Philister'lere dev gibi büyük, ücretli asker kumandanı olan golaith veyahut Goliath'ı okşuyor [1].

Milâttan 1200 sene evvel Ege muhacereti başlıyor ve Ege baştan başa, ezcümle Trova VII tahrip ediliyor. Arkeoloji tarih ve dil bakımlarından bu meyanda hepsinden evvel Trakya - Phrygya-İllyria dil grupunu hatırlamalıyız. İllyria oymaklarından biri - Cermen ve ermeni - dillerindekine benzer bir şekilde bir nevi seda değişmesi [2] ile diğerlerinden dil bakımından ayrılmaktadır. Yunanistanı mahv ve harap edenlerin bu grup olması muhtemeldir. Pek tabiidir ki tekrar imardan sonra bu yerlere isim verenler yeni müstevliler olmuştur. Bu yer isimleri bilhassa - *nt* isimleri hiç şüphesiz İllyria'cadır. ve bu meyanda görülüyor ki, diğer İllyria'ca - *nt* isimlerine nazaran en mühim fark, bunların Yunanistanda seda değiştirerek zuhur etmeleridir. ve burada - *F* - yerine - *th* - ye rastlamaktayız.

İtiraf etmek lâzım gelir ki, burada rasladığımız seda hususiyeti Etrüskçede de vardır. Ve binaenaleyh her hangi tarzda münasebetler mevcut olması imkânını göze almak mecburiyetindediriz. Müellif Georgiev'in zannettiği gibi, Etrüsk'lerin kadim İllyria'lı bir oymak olduklarını kabul etmek şimdiye kadarki mütaalealarımızdan sonra imkânsızdır; fakat ne kadar olsa sadâ değiştirmek İllyria'lılar vasıtasıyla kuvvetli bir tesirin vuku bulmuş olması mümkündür. Fakat ben meselenin tamamen berakis olduğunu sanıyorum. Çünkü sada değiştiren İllyria'lılarda media denilen (b, g, d) harfleri vardır (onlar bu harfleri ihtizazlı "media,, harfler olan bh, gh, dh dan çıkarmışlardır). Etrüskçede ise hiç media harf yoktur. İllyria'lıların sada değiştiren bu oymağının seda değiştirmesini Tyrrhen'lerin tesiri altında başlaması pek muhtemeldir. Bu faraziyeyi teyit eden cihet Endo - Cermen lisanslarındaki ihtizazlı (bh, gh, dh) medie harflerinin alelâde media harflere tahavvülünün ancak bu suretle izahı kabil olusudur:

[1] F. W. König şifâhen ve ihtiyat kaydile.

[2] V. Goergiev (yukarıya müracaat) bu zatın mühim keşiflerinden istihraç ettiği tarihi hükümlere hiçbir yerde iştirak edemem.

Tyrrhen'cenin tesiri altında bu İllirya'lılar gurupu Media harfleri yerine Tenius ve Tenius'leri yerine hafif ihtizazlı harfler ikame etmişlerdir. İmdi bu hafif ihtizazlı harfler bol miktarda mevcut olan ihtizazlı orta harfler (Media aspirata) hemen hemen birbirile münasebettardı. Bu da kelimelerin oldukça geniş mikyas-ta birbirlerine uymalarını mucip olacaktı ki, bundan da kaçın-mak lâzımgeliyordu. Ve bundan dolayıdır ki, ihtizazlı medie harfler harekete getirilmiştir. Bu ya "Spiant,"lara ve yahut ta safi media harflere götürebilirdi.

Bu sonuncu tahakkuk etmiştir. Ve seda değıştiren İlliryacada, derunî bir hâdisе olarak vukubulmuş ve bu hâdisede bilvasıta Tyrrhen'ce dolayısıyla meydana gelmiştir. Bu da tesirin aksi isti-kamette vuku bulduğu tesirini veriyor.

Fakat, İllirya'canın Etrüskçe üzerine katî bir tesiri olamıya-cağını teyit eden başka delillerimiz de vardır: İllirya'nın bütün havzası dahilinde nehir isimleri için *is* veyahut - *iso* - yer isimleri için - *int* ve *unt* - lâhikaları karakteristikdir. Balkan İlliryacasında yer isimleri için *issa* ve *essa* dır. Halbuki bütün bu yer isimleri lâhikaları Etrüskçede yoktur.

Bittabi bütün bu söylediklerimiz arada hiç de iktibas münase-betleri olmadığı iddiasını mutazammın değildir. Nitekim Etrüskçe ilâh ismi olan *Tinia*, seda değıştiren İlliryacadan gelir [1] gibi görünüyor; maamafih bazı müşkilât mevcuttur. Endo - Cermen bir *din* (1) (gün, günün seması) manasına seda değıştiren İlliryacada *tin*'e tahavvül etmiş olabilir. Ve Etrüskçede bir iktibas vukuu halinde bu şekle intizar ediyoruz. Maamafih bunun isbatı emniyet verici değildir. Bir defa tunçtan yapılmış karaciğer üzerinde *tin-s* ve [2] *ti(n)-th* sıfat müştakkatı veyahut *Tin-thur* ismine müstenit olarak, buna mukabil Etrüskçede başka bir esas şekil, yani *tinia* vardır. Bu da gündüzün seması manasına gelen *tin* kelimesinin daha İlliryacada seda değıştiren lehçede *ias*'a tahavvül eden *ios* «Forwan» ile teşkil edilmekte devam edilmiş olması hakkında ayrıca bir faraziyeyi istilzam eder.

Şu halde İlliryacada semavî manasına gelen *tinias* kelimesinin Yunancada bir adı (veyahut ilâhlara verilen bir mahlas olan ούρα νια (ούρα νος = gök) ün müzekker mukabili olması lâzım gelir. Bu *tinias* kelimesinin Etrüskçede *tinia* şeklinde alınması lâzım geliyordu. Nitekim Εφεσιος; *Ephesiu*; Ἡρακλῆς, *Hercle* ilâh.... gibi.

[1] V. Georgiev S. 124 ff.

[2] E. Goldmann, Neue Beiträge 117 f.

Ege'de bundan sonra gelen dalga Doryahılar hicreti (akını) ydı. Etrüskçenin Dori'ceden birkaç ismi, daha Etrüsklerin İtalyaya hicretlerinden evvel iktibas ettiği muhtemeldir.

Anadoludaki diğer lisanların mevcudiyeti Etrüsklerin İtalyaya hicretlerinden sonraki bir zaman için tevsik olunabilir. Bunların diğer tarihi ve lisanî sebeplerden dolayı da daha genç oldukları anlaşılıyor veya Eti dil malzemesini beraber getirmişler veyahut oldukları yerde başka dillerden almışlardı. Bunlar arasında da bir takım Tyrrhen'ce kelimeler ve yahut İlliryalılar phrykyalılar ve Maionlar vasıtasile neşredilen Tyrrhen kelimelerini almışlardır; herhalde bunlar Etrüskçeye hiç öyle kuvvetli münasebet göstermiyorlar, Lydyalı lisanı en az münasebet arz ediyor, çünkü Lydyalı kitabelerinin dili, bir vakitler Tyrrhen'lerin hâkim oldukları memlekete asırlarca sonra girmiştir.

Sözlerimizi hülâsa edersek diyebiliriz ki, malûm olan Anadolu dillerinin hiç biri Etrüskçeye veyahut Tyrrhen'ceye akraba değildir, fakat arada müteaddit iktibas münasebetleri vardır. Şu halde şimdi mesele Tyrrhen'leri müstakil olarak ele almak ve işlemek lâzımgeliyor.

Tyrrhen'ler Anadolunun şimali şarkısından gelmişlerdir

Tyrrhen'ler hakkında en eski haberleri 14 üncü asrın Mısır membalarından alıyoruz. Şu halde Tyrrhen'ler bu devirde Ege'de idiler. Ne zaman buraya geldiklerini bilmiyoruz. Çünkü Garbî Anadoludaki kavim hareketleri Etiler zamanında da tamamen meçhuldür. Tuna havzasının Etrüsklerin beşiği olduğu faraziyesinin aleyhinde söylenecek çok şey vardır. 3 üncü bin senede kültür ve ticaret hareketleri Küçük Asiya'dan Balkana doğru müteveccih olarak vuku bulmuştur; ancak Cenubi şarkîde daha yüksek kültür mahsulleri olduğu hakkındaki bilgidir ki, bazı kavimleri çekmiş ve harekete getirmiştir. Fakat «ister şerit şeklinde tersimatı olan Tuna keramikleri» olsun, ister daha şimalde oturan muahhar «Endo Germen'ler» olsun, bu kavimler çiftçilik yapanlardandı. Etrüsklerin bu kavimlerin hiçbirinin aynı olmaması lâzımgelir. Çünkü onların bariz totemik hususiyetleri vardı; buna mukabil ne Tuna havzasının çiftçilik yapanları ve ne de -hayvan besleyen- Endo Germenleri avcı kavimlerden [1] değildirlen. İktisadiyat şekli olarak av ile totemizm, birbirine ayrılmaz bir surette bağlıdırlar.

[1] W. Brandenstein, Die Lebensformen der Indogermanen - Wiener Beiträge 4 (1936). 329 ff.

Dilin de, bir Endo-Germen karakterini haiz olduğu hiç te iddia edilemez. Hattâ mukaddes kelimelerin büyük bir kısmının hakikaten Endo-Germen'ce olduğu ispat edilebilse dahi, Etrüskçede akrabalık manası ifade eden kelimelerin kat'iyen Endo-Germen'ce olmadıkları cevap olarak derhal ileri sürülebilir. Etrüsklerin İtalyada iken iktibas ettikleri ve torun manasına gelen *netts* (Lâtince nepos) kelimesi bu hususta müstesnadır. Etrüskçede Endo-Germen'ceye has olan bazı gramer hususiyetleri gösterilebilirse, meselâ tesniye, o vakit iş değişir. Maamafih, bu gibi denemelere Etrüskçenin Endo-Germen lisanı olduğunu kabul edenler tarafından bile itiraz edilmektedir.

Bir de şurası var ki, böyle eski bir devirden kalma olan Endo-Germen dili derhal tanınabilir.

Halbuki Etrüskçe için bu asla varit değildir. Bir temsil ianesiyle izah edildiği için oldukça anladığımız bir cümleyi ele alacağım. [1] Sakallı Herkules, ilâhe Juno'nun memesinden bütün familya (Minerva, Zeus ilâh.) hazır olduğu halde emiyor. Bu suretle Herkules'i Juno oğul olarak tanıyor; bu hal malûm olduğu üzere Juno'nun Herkules'e karşı uzun süren gazabının encama erdiğiini gösteriyordu. Cümle şu şekildedir:

eca: sren: tva: ikhnac. hercle: unial: clan: thra: sce

"Bu resim gösteriyor. Sakallı Herkules, Juno tarafından (*Uni*) meşru baba oğlu gibi, meme [2] emiyor,. Bu cümle başka her hangi bir eski Endo-Germen lisanında görülseydi, bundan derhal bahis mevzuu lisanın Endo-Germen karakteri belli olurdu; çünkü o vakit yalnız bu lisandan başka hiçbir lisanın malûm olmadığı tarzında bir düşünce tecrübesi yapılırdı. Buna mukabil Etrüskçe cümle hemen hemen hiçbir "Endo German'ce cümle tarzı,, ibraz etmiyor.

Etrüskçenin diğer Endo-Germen dillerine kıyasen, çok çabuk ve çok kuvvetle değiştiği faraziyesine gelince, bu reddedilmelidir, çünkü emsali yoktur; bundan başka Etrüskçe yazı abidelerini çıkardığımız yedi asırda, değişmeler ve inkişaf lar gayet ehemiyetsiz derecede olmuştur; binaenaleyh bu muhafazakâr vaziyete fırtına gibi sür'atli bir inkişafın tekaddüm ettiği tarzında bir faraziye muhtemel olamaz. Son bir çare olarak Etrüskçenin bu-

[1] G. Buonamici, Levha 54. - G. Maresch, Wiener Studien 1930, 52 ff. Gerhardt - Körte, Etruskische Spiegel V (Berlin 1896) Levha 59, 60; Sa. 75 ff.

[2] E. Goldmann, Neue Beiträge (Wien 1936) S. 307.

(Biraz başka telâkki etmiş.)

günkü Eskimo İngilizcesi gibi mahlût bir lisan olduğunu kabul etmek te faydasızdır; çünkü o vakit muhtelit unsurlardan hiçbirinin lisana tesahup etmeğe hakkı yoktur: Eskimo İngilizcesi İngilizce midir, yoksa Grönland dili midir? Ya ikisi de veyahut hiçbiri, nasıl isterseniz. Maamafih, bence Etrüskçedeki Endo-Germen unsurları o kadar çok değildir. Etrüskçenin Endo-Germen dillerinden olduğunu kabul edenlerin zannettiği gibi öyle olsa dahi bu, Etrüskçenin “safî Endo-Germen dili,, olduğunu kabul ettirmeğe kâfi bir sebep teşkil edemez.

San'at tarihi ve kavimler bilgisi bakımından mülâhazalara müstenit olarak, Tyrrhen'lerin şimali şarkî Anadoludan gelmiş olmaları tahmin edilir. Eğer bu böyle ise, ona göre dil münasebetleri de kendilerini göstermelidir. Eğer Endo - Germen bir tesir var ise, burada ancak Endo - İran oymakları bahis mevzuu olabilir, çünkü bizim bildiğimize göre Endo - Germen kavimlerinden yalnız Endo - İranîler Kafkas üzerinden gelmişlerdir ve menşe ikamet [1] yerlerine nazaran ancak bunlar tarafından bu yol hatıra gelebilir. Fakat böyle Endo - Germen bir tesirin hiç izi yoktur. ve zaten böyle bir ispatı denemekten de bir şey çıkmaz gibi görünüyor.

Sonra bu yerlerde her şeyden evvel Subar dilleri nazarı itibare alınabilir, zira 3 üncü bin senenin sonundan beri bu havaliye Subar kavimleri girmişlerdi.

Belki Subar'lılar hattâ Tyrrhen'lerin göçmesine sebep olmuşlardır. Fakat her halde Etrüskçede Subar'canın hususiyetleri yoktur. Bu sonuncudaki hususiyetlerin en mühimmi, «Süffix» alma denilen keyfiyettir. Bu hususiyete Hurrice (Mitanni) de, Kald'cada Elamcada ve yegâne bir Kafkasya dilinde, eski Gürcüce'de de rastlamaktayız [2]. Maamafih dil tesirinin izlerini müşahede etmek kabildir ve nitekim morfolojik bakımdan Subar dillerine mensup olan, fakat hiç olmazsa 3000 senedenberi Şarkî ön Asiyada yerleşmiş[3] bulunan Elâm'cada küfüv olmıyan oğul [4] manasına gelen *tur* kelimesi vardır; Etrüskçede de “evlât, oğul,, manasına gelen müşabih *thur* kelimesi vardır; galiba bu kelime eskimiştir ve daha ziyada diğer unsurlarla birleşik olarak tesadüf ediliyor. Meselâ “Zeus - oğlu,, manasına gelen *Tin - thur* şahis isminde;

[1] W. Brandenstein, Die erste «Indogermanische» Wanderung Wien 1936

[2] R. Bleichsteiner, Anthropos 32 (1937) 72 f.

[3] F. W. König, Geschichte Elams (Der Alte Orient 29 / 4)

[4] F. W. König, Festschrift der Nationalbibliothek zu Wien (1925) 598

bittabi bu isim, ismi taşıyanın hakikaten Zeus'un Küfüv oğlu olduğunu demek istemez. Burada bahis mevzuu olan şey yalnız bir oğulluktur.

Başkaca dikkate şayan olan bir cihet te şudur; Nuzi metinleri (Milâttan önceki 2 inci bin senenin ortası) babarcasına bir Akad dilinde yazılmıştır. Gramer hatalarından [1] ve dağıtılmış olan yabancı kelimelerden memleketin lisanı ne olduğu anlaşılıyor. Bu da hiç şüphesiz Subar diller grubuna dahildir, ve bilhassa sayı ifade eden kelimelerin [2] Mitanni mektubundakilerle [3] mukayesesi de bunu gösterir. Bu sayı kelimeleri Etrüsk'cedekilere pek göze çarpan surette benziyor fakat bu benzeiş mukni değildir. Bir de her iki taraftaki sayı kelimeleri yalnız takribî olarak tayin olunabilir. Bu yüzden mukayese fazla müteessir olmaktadır. şimdi karşılaştırıyorum:

(1 - 6) Etrüskce	(2 - 9) Mitanni	(2 - 8) Arapha - Nuzi
<i>makh</i>	<i>ukf</i>	<i>ukf</i> —
<i>Ci</i>		<i>kik</i>
<i>thu(n)</i>	<i>tumni</i>	<i>tum (u) n</i>
	<i>šin</i>	<i>şint</i>
<i>ša</i>	<i>šu</i>	<i>şin</i>

Müteakıp zaman için Van gölü etrafındaki memleket bizce *Hajasa* yahut *Azzi* ismi altında malûmdur; bunun gibi bazı yer isimleri de menkuldur. [4] ve bunlardan ikisi *mana* ile nihayet buluyor; yani *Duggamana Halimana* ve *Hara - na*. Nihayet Milâddan önceki 10 cu asırdan itibaren Kald kitabeleri vardır ki, bunlar Subar dillerinden sayılmalıdır; vakıa çok defa Anadolu hususiyetleri göstermektedirler. Bu halita karakteri, lisanın resmî dil [5] olmasile alâkalıdır, nitekim Alman Ortaçağının kitabeleri hep lâtince'dir - ve diğer taraftan Kald'lerin bizzat cenubu garbî Küçük Asiyadan gelmiş olmalarıyle münasebetlidir; orada ise Subar lisanlarından hiç biri yoktur.

[1] L. Oppenheim, Archiv für Orientforschung 11 (1936) 56 ff. ve Berkooz, The Nuzi dialect of Akkadian. Philadelphia (USA) 1937

[2] L. Oppenheim, Orientalistische Literaturzeitung 40 (1937) 1 f.

[3] F. Bork, Orientalistische Literaturzeitung 35 (1932) 91 ff.

[4] E. Forrer, Caucasia 9 (1931) 1 ff. ve E. Cavaignac, Revue Hittite et Asiatique 5 (1934) 9 ff.

[5] G. Deeters, Caucasia 3 (1926) 43.

Mülâhaza :

Bu muhacerete delil olarak, her şeyden evvel Kald krallarının isimleri vardır, bunlar hiç de Kald dilinden olmayıp garpten neş'et ediyorlar. *Argistis* İllirya - phrygyaca olan st - lâhikasını almıştır; *Lutipris* ve *Menuas*'a gelince, bunlar Composita (mürekkep kelimeler) dir, halbuki bu kelime teşekkül vasıtasının içinde Küçük Asya (phrygyaca) ay ilâhı olan *Men* ve *Eti*'cede de bulunan (Oğul) manasına gelen uwos Anadolu kelimesi vardır. *Lutipris* Lydya'luların namını muhtevindir; - *ipri* - (yahut - *pri* -) İlliryaca *Priamos*'ta da mündemiç olan ve başta bulunanı gösteren aynı kelimedir [1]; bundan başka Kald kitabelerinde şehir manasına gelen *patari* kelimesine (şehir için kullanılan yerli bir kelime yanında) mücerret bir yabancı kelime olarak rastlıyoruz, bu kelimeyi bir şehir ismi olarak garpta buluyoruz meselâ Lykya [2] deki *Patara*. Bir de şurası üzerine işaret edilmelidir ki, Kald'ların asıl Allah *Chaldis* den ve diğer taraftan *Chaldene* ye Lykya ve Pisidya'nın soy anası idi. [3]

Bu karışık vaziyet karşısında, Etrüskçe - Tyrrhen'ce ile münasebet konusunda bir çok imkânlar vardır. Kald'lar daha garbî Anadoludaki ikametleri esnasında Tyrrhen'lerle temasa gelmiş ve dilleri arasında mübadeleler yapmış olabilirler. Kald'lar aldıkları dil unsurlarını Van kitabeleri diline getirmiş olabilirler, nitekim (yukarıda anladığımız gibi) bazı garbî Küçük Asya dil unsurlarile de böyle yapmışlardır, fakat şu da olabilir: Bünyesi itibarile daha Subar lisanlarına mensup olan [4] ve binaenaleyh şarktan neş'et eden Kaldca'nın etrüsükçe ile öyle münasebeti olabilir. Bu hususta her şeyden evvel bir hususiyet delil olabilir, o da yer isimleri teşkil eden -na - lâhikasıdır. Bu lâhika gerek Etrüsükcede ve gerek Kaldca'da aynı şekilde bulunuyor ve aynı kullanışa tabidir; meselâ Etrüsükçe şu yer isimlerine bakın:

Vetlu - na "Vetulonia,, ve *Tarkh (u) - na - i* "Tarquinii,, *Puplu - na* "Populonia,, sonra da Kaldca şu yer isimleriyle mukayese edin: [5]

[1] E Vetter, şifahen. Vettir'e nazaran *luti* «Leute» dir; binaenaleyh Endo - Germendir.

[2] Nevi ifade eden kelime lykyacada *wedri* ve Eteokypri cede *ana matori* (şehirden) dir (burada çok defa w yerine m gelir); bununla alâkalı meseleleri şimdi burada ortaya dökmenin yeri yoktur.

[3] C. F. Lehmann - Haupt, Corpus Inscriptionum Chaldicarum.

Metni ihtiva eden cilt, sütun: 166, burada başkaca deliller vardır.

[4] J. Friederich, Analecta Orientalia 12 (1935) 122 ff.

[5] Fakat şu müellifin fikri başkadır: J. Friedrich, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 90 (1936) 62 ff.

Hati-na "Hatusas,, , *Haldî-na* "Chaldi - şehri,, , maamafih şu lâhika Anadolu da kesretle bulunmadığı, buna mukabil Nuzi- metinlerinde çok defa rastlandığı, ve fakat en eski olarak Kapadokya tabletlerinde görüldüğü için (daha yukarıdaki mülâhazatımıza müracaat), Subar menşei gibi görünür ve her halde şarktan gelmedir.

Müellif Olzscha [1] Kaldca ile Etrüskçe arasında morfolojik ayniyetler de bulmağa çalışmıştır.

Böyle bir netice ne kadar arzuya şayan olsa da, yine buna karşı en büyük şüphe gösterilmesi lâzımdır. Olzscha muhakemelerinde, Kaldca'nın "passif,, bir ifade denilen tarza malik olduğunu, ve bu ifade tarzında "transitif,, failin "intransitif,, inden tefrik olunduğunu [2] düşünmüştür.

Olzscha, buna benzer hususiyeti Etrüskçede de bulduğunu zannetmiştir. Zira bu lisanda hiç hususî accusatif şekli yoktur; bunun neticesi olarak Yunanca accusatif, nominatif gibi muamele görmekte ve meselâ *teverun* (Τεῦκρον) "Teukros,, u almaktadır. Buna bakarak Olzscha Etrüskcenin hiç transitif makul vasfına malik olmadığını, ve cümlelerin transitif karakterini yalnız failde ayırt ettiğini istidlâl etmiştir. Bu muhakeme tarzı hiç te mümkün değildir. Nominatif'le accusatif'in ekseriyetle aynı olarak gözüktüğünü almancada dahi gramer öğrenmeğe başlayan çocuklar bunları çok defa ayırt edemezler, ve yabancı isimlere de ona göre, yani tıpkı Etrüskler gibi muamele ederler. Bnna rağmen almancanın passif bir ifade tarzına sahip olduğu hükmü verilemez. Bundan dolayı -S- ile nihayet bulan Kald malûmunun (aktifus) meselâ *Menuas(e)*, Etrüskçede -S- ile nihayet bulan asılzade isimlerine çalması (isimlerini okşaması) bir mukayese için kâfi değildir, bilhassa bu -S- ile nihayetlenen Etrüskçe asılzade isimlerinin çok defa genitif, daha iyisi mensubiyet sıfatı olarak telâkki edildiğini de düşünmelidir.

Şimdi izah edeceğimiz bir mukayese daha fena vaziyettedir: Kaldcada abject bazan *ni* ile gösteriliyor (maamafih ekseriya hiç). Etrüskçede bir -n- ve daha eski bir *ni* vardır ki isim olarak kullanılan *demonstratif*'i takviye eder, daha bu muhtelif kullanış bile tereddüde sevk etmelidir. Bir de şunu düşünmeli ki, bu *ni*'nin mütebariz bir şekilde mahallî bir manası olduğu hak-

[1] K Olzscha, Neue Jahrbücher, 1936, 113 ff.

[2] W. Brandenstein, Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes, 41 (1934) 150 f. biraz başka tarzda.

kında evvelce izahatta bulunmuştuk; bunu, en iyisi, "bura,, keli mesile, ve belki de "buralı,, kelimesile tercüme etmelidir. Olzscha tarafından irat edilen misaller, en iyisi böyle halledilebilir:

t-n turce ramtha "bu burada verdi. Ramtha (fail) *mi-ni mulveneke velthur*,, bu (beni) burada vakfetti, velthur (fail).

Şu halde, Etrüskçe'nin morfoloji bakımından Subar dillerine mensup olduğu hakkında hiçbir delil irat edilemez. Mesele böyle olunca bizim fail şeklinde bir müşabehete şahit oluşumuz da çok bir şey ifade etmez; maksadımızı izah edelim: Kaldca'da *aruni* "o verdi,, var (kelime bekeliime tercümesi: onun tarafından verildi, yahut daha iyisi: vermesi vardı) ve Etrüskçede *turune* "o versin,, aradaki çok fazla mana farkı bu müşabeheti kuvvetle ihlâl etmektedir [1] bir de şunu düşünmeli ki Etrüskçe - e daha eski *ai* den gelmekte imiş. Her halde bu kadar yalnız olan ve bu kadar fer'i olan bir müşabehet hiç bir şeyi isbat etmez.

Kald'lardan sonra Ermeniler hicret edip geliyorlar; bunların dilleri çok karışık bir görünüş arz ediyor, zira bunlar kavim isimlerinden başlayarak her taraftan dil malzemesi iktıbas ediyorlar[2]. Ermeniler ekseri defa Tyrrhen'lerin sonraki veya eski havzasında oturdukları için, Tyrrhen'lerden bazı dil malzemesi almış olmalarını hesaba katmalıdır. Fakat *daha vasi mukayeseden* bir müşabehet tesis etmeğe yelteniş her halde muvaffakiyetsizlikle neticelenmiştir. Buna rağmen bazı mütalaatın tutar yeri olabilir[3].

1 — Etrüskçe cemi, ekseriyetle *ar* ile yapılmaktadır. yeni Ermenicede de böyle bir lâhika vardır ve Etrüskçede olduğu gibi "Collectif,, manayı haizdir. Ermenicede bu cemi teşkili hiçde Endo-Germen tarzında olmayan bir yeniliktir ve her halde Ermeniceden evvelki bir devreye ait bir lisan cevherinden gelmedir[4].

2 — Etrüskçe - *ais* "Allah,, ermenice *ays* "ruh,, ile mukayese edilebilir. Bu sonuncu kelime yabancıdan gelmedir, ve binaenaleyh muktebes malzemedir.

3 — Etrüskçe *hinthial* "gölge, ruh,, , Ermenice *hn zem* "kulağa gelmek, nefes almak,, ile mukayese olunmuştur.

Bu kelime Ermenicede yabancı bir kelimedir.

[1] E. Goldmann, Neue Beiträge. S. 293 not 6 dahi reddediliyor.

[2] Hay-k her halde eski memleket ismi olan *Hajasadan* ayrılamaz, bu kelime Ermenilerden 1000 sene daha eskidir (P. Kretschmer)

[3] S. Bugge, das Verhältnis des Etrusker zu den Indogermanen, Strassburg 1909.

[4] G. Deeters, Caucasia 4 (1927) 50 ff.

4 — Etrüskçe *thur* “sulbünden gelme, oğul,,

Ermenice *thorn* “torun, neslinden,, ile mukayese edilebilir, bu kelime Ermenicede yabancı menşededir.

5 — Etrüskçe *hare* “tesadüf et,,; bir fırlatma kurşununda yazılıdır: Lâtinçe fırlatma taşlarındaki örneğine göre tercüme edilir. Meselâ *feri* “tesadüf et,,. Ermenicede buna çalar *harkanem* “ben rastlayorum, tesadüf ediyorum,, vardır, ve yabancı menşededir.

Nihayet, Ermenice sada değişmesi üzerine dikkati celbetmek lâzımgelir; belki bu, evvelce anlattığımız İllirya lehçesinin sada değişmesi gibi, Tyrrhen tesiriyle hasıl olmuş olabilir; mamafih burada hiç istihkar edilemeyecek bir müşkülât peyda olmaktadır, o da şudur: Ermenicedeki sada değişmesi aglebi ihtimal Milâttan evvelki yedinci asırdan daha eski değildir, bu da Etrüsklerin Tyrrhen’lerden çoktan ayrıldığı ve binaenaleyh Tyrrhen’lerin tesiri haiz olmadıkları bir devirdir.

Hulâsa olarak diyebiliriz ki Ermenicenin, Etrüskçe ile irtibat tesis edebileceği unsurlar, Tyrrhen’lerin komşuları nezdinde konuşulan diğer Anadolu lisanlarına kıyasen daha fazla değildir.

Tyrrhen’lerin menşei merkezi Asyada mevzudur:

Tyrrhen’lerin eski tarihini daha gerilere doğru takip etmek isteyince, tarihî kaynaklar tamamen sükût etmektedir; buna mukabil san’at tarihi ve kavimler tarihi bakımından düşünceler Tyrrhen’lerin nihayet İçeri Asyadan olduklarını istidlâl ettirmektedir [1]; bundan başka, Etrüsk dilinin bünyesini tetkik, tetkikatı ilerletmeğe bilhassa yardım etmektedir. Onun *morfolojisi*, bize malûm olduğu derecede, Türk dillerinininki ile büyük bir benzeyiş arz etmektedir; her halde bu benzeyiş şimdiye kadar mukayese için gösterilmiş olan lisanlara nisbeten daha fazla mütebariz bir haldedir. Aynı zamanda, morphem’lerde dahi bir kaç sada benzeyişinin zuhuru dikkate şayan olsa da, yakın bir akrabalığı ispata kâfi değildir. Fakat bünye müşabeheti, “iç lisan şeklini,, yani bir lisanın bünyesini vücade getiren sebeplerin ayniyeti hakkında şahadet eder. Bu sebepler ise daha ziyade coğrafi ve etnolojik mahiyettedir. Binaenaleyh biz Etrüskçeyi morfoloji bakımından Türk dilleri yanına koymak mecburiyetinde bulunuyorsak, o takdirde bu komşuluk bir vakitler mevcut olan coğrafi mücaverete delil olabilir.

[1] Bunlar başlıca Etrüsklerin totemik vasıflarıdır. Totemismın yurdu Orta Asyadır: W. Koppers, *Anthropos* 31 (1936) 159.

Aşağıda Etrüskçenin mühim hususiyetlerini tadat ediyorum; bunlar aynı tarzda Türk dillerinde de bulunabilir.

1. Etrüskçe cemi, müfret halinde fleksiyonlu tasrif edilen bir "collectivum", dur. Collectif lâhika olan *ar-*, ve bazan da *al-* e müfret nihayetler eklenir.

Spure "şehir,, Tarkhn - al "Tarquinü,, (yer ismi, cemi!)
Spure - thi "şehirde,, Tarkhn - althi "in Faguinii,, *thesan* "küllük,, [1]
 hil - ar "çömlek (?)", [2] *thesn - e* "küllüğe,, hil - ar - e "çömlek hakkında (?)",.

Türk dillerinde de hiç plural yoktur. Bunun yerine müfret nihayetlerinin takıldığı collectif teşekküller vardır. Collectif lâhikaları meyanında *-lar-* (bazı sebeplerden dolayı) en münasibi idi, ve bu bilâhara plural'in yerini aldı. Müşabeheti Etrüskçe misallerle tavzih için, aşağıdaki kelimeleri yazıyoruz:

Köy	Köy-ler
Köy-de	Köy-ler-de
Göl	Göl-ler
Göl-e	Göl-ler-e

2. Etrüskçede hiç nominatif yoktur; fail olarak gösterilmekte ve maddei asliye fail halinde olarak vazife ifa etmektedir.

Etrüskçe bir nominatif olan *tin'*e iki Yunanca şekil tekabül eder: Kısmen $\tau\epsilon\acute{\upsilon}\sigma$, kısmen de $\Delta\iota\omicron\varsigma$.

Zira bir defa *Tin* "Zeus,, ve *Tin - thur* " $\Delta\iota\omicron\varsigma$ - $\mu\omicron\upsilon\sigma\omicron\varsigma$,,. Veyahut *velthina* (familya ismi) ve *velthina - thur* "V. ailesi soyundan,, kelimeleri vardır. Türk dillerine gelince, Grönbech'in [3] kitabesi üzerine dikkat nazarını celbederim. Sayfa 129 da şunu yazıyor: *Bub* gibi bir nominativ Yunancada kısmen *hydro* ya, kısmen de *hydora* tekabül eder.

3. Object hali Etrüskçede gösterilmez, meselâ "kabir,, manasına gelen *suthi*.

Larth *an suthi cerikhu* (CIE 2335)

"Larth bu kabri (object) tesis etti,,.

ta suthi avles (NRIE 753)

"bu (dur) kabir (subject) Aule nin,,

Türk dillerinde bir object işareti, her şeyden evvel ancak object üzerine ehemmiyetle duraklanıldığı vakit inkişaf etmiştir.

[1] Buonamici, Levha XXXI.

[2] Bu kelimenin manası üzerinde birleşilmemiştir (Vetter, S. 49 ff.); fakat belki bir *collectif* nesne kelimesi bahis mevzuudur.

[3] K. Grönbech, Der türkische Sprachbau. Kopenhagen 1936

Halbuki alâka başlıca faaliyet üzerinde olursa, o vakit gayri muayyen (indefinitus) yani maddei asliye gelir. Her halde Türk dillerinde object mef'ulünün husule gelmesi talî bir hâdisedir ve bugüne kadar tamamı tamamına lisana nufuz edememiştir. (Grönbech sayfa 160).

4. Etrüskçede hiç genitif yoktur. Bir çok Etrüskolog'lar tarafından genitif diye gösterilen kelime, yalnız en ileri gelen zamanda bazan genitif'e yakın vazife almış olan bir sıfattır. Burada bahis mevzuu olan kelimeler başlıca familia isimleridir. Meselâ *aule tarkhna-s* denildiği vakit bu bermutat şöyle tercüme olunur: "Aule (oğulu) tarkhnanın,; halbuki, babanın ismi kat'iyyen Tarkhna olmayıp, bu kelimenin bir familia ismi oluşu, tereddüdü calip olmak lâzımgelirdi. Bundan başka, mezkûr familia isminin Lâtince *Aulus Tarquinius* diye tercüme edilmesi lâzımgelirdi; yani bu Lâtince mukabilidir. Diğer taraftan, Lâtince has isimler veriş, Etrüskçeden kuvvetle müteessir olduğu için [1] Lâtincenin familia isimlerini bir sıfat teşkili ile ifham etmesi vak'asını (diğer ekser Endo-Germen lisanlarının yaptığı gibi bir genitif teşkili ile değil) Lâtincenin Etrüskçe has isimlerini yalnız esas kelimeler itibarile değil, aynı zamanda şekil bakımından da verdiği bir delil olarak telâkki edilmelidir. Bundan başka [2] Bilingue'ler Lâtincenin s- ile nihayetlenen Etrüskçe familia isimlerini sıfat vasıtasile tercüme ettiğini vazih surette göstermektedir; nitekim Pesaro Bilingue'inde (CIL 1227) de Etrüskçe *cafates*'e Lâtince *Cafatius* tekabül eder. - Thevru mines ismi bir *Minotauros*'u değil, ancak bir $\sigma\tau\alpha\upsilon\sigma$ $\mu\upsilon\upsilon\iota\omicron$ ifham eder. Gûyâ genitif ekseri defa şüphe edilemiyen sıfatlarla çiftleştirilmiştir. Yani o hakikî bir sıfatla aynı kıymettedir; ve nitekim Pulena tomarında şöyle denilmektedir. (CIE 5430)

Cepen cauthas pakhana-c "o güneş ilâhının ve (-c) Bakchosun bir rahibi idi.,

Bu tercüme serbest yapılmıştır; hakikati halde pakhana *pakha* "(Allah) Bakchos,, un bir müştakıdır. Ve "Backhice,, Bakchos ilâhına mensuptur,, manasına geldiğine kimse tarafından itiraz edilmemektedir. Bir de güneş ilâhı *Cautha* dan müştak olan *Cauthas* dahi aynı suretle bir sıfat olmalıdır, çünkü pakha-na gibi aynı sentaks seviyesindedir; daha başka bir tabirle şunu diyebiliriz:

[1] W. Schulze, Zur Geschichte der lateinischen Eigennamen. Berlin 1904

[2] J. Schnetz tarafından toplanmış. Zeitschrift für Ortsnamenforschung 2 (1927) 4 f. Buonamtei S. 188 ff.

Pakha-na "coordonner,, eden bir atıf (conjonction) olan *c-* "ve,, vasıtasile ancak tekrar bir *sıfat* ile bağlanabilir; çünkü öyle olması bu atıf coordonner edici olamazdı; başka bir defa aynı söz temsilini bir defa *ma* ile nihayet bulan sıfatla, diğer defasında *s* ile nihayetlenen sıfatla yaptık, yani Agramdaki mumya bağında:

IV 22 *Vinum trau prukh-s* "πρόσους dahilinde bulunan [1]..... şarap,,.

IX 1 *Vinum trau prukhu-na* "πρόσους dahilinde bulunan şarap,,.

Burada bizim için, *-s* ve *-na* ile nihayetlenen her iki teşekkülü aynı kıymette göstermekten başka yapılacak bir şey kalmıyor; *-na* sıfatlar teşkil ettiği için *-s* dahi bir sıfat teşkil eder; *-al* ile nihayetlenen familya isimleri de, *s* ile nihayetlenen familya isimleri gibi, aynı sebeplerden dolayı, haksız olarak genitif gibi telâkki edilmektedir.

Şunu da ilâve etmeli ki, bu gûyâ genitif olan ve *al* ile nihayetlenen kelimelere tıpkı *-na* ile nihayetlenen sıfatlar gibi muamele edilmektedir; çünkü bu var:

CII 2335 b- *pakha-na ti* "Bakchos'un mabedinde,,

Agr Mum XII 10 *uni-al-ti* "Junu (=uni) nin mabedinde,,

Nihayet şunu da ilâve edelim ki, bu gûya sıfat olan kelimeler tamamen tasrif edilmektedir; meselâ CII - Supplement. I,398

Larthi-al-e hulkhnie-si "Larthial hulkhnie için,, Binaenaleyh Etrüskçe hiç genitif bilmemiş, yalnız mensubiyet izafe eden sıfatları bilmıştır. Burada da yine Türk dillerile bir muvazat vardır: Burada genitif lâhikasının menşede hiç meful eki (Kasus suffix) yoktu, yalnız "ait olarak,, manasında bir iştikak eki vardı. (Grönbech S. 105 f.)

5. Sıfat Etrüskçe de, kendisi insırafî olmadan (flektiert), ismin yanında durur. Agr Mum VIII 10 la mukayese ediniz. *cape-ri zamthic* "altından bir kâse ile,, *zamthic* sıfatı eksiz olarak ismin yanında durur, tıpkı Türk dillerindeki sıfat gibi.

6. Etrüskçede isim ile sıfat arasında bir fark mevcut değil gibi görünüyor, çünkü her sıfat aynı zamanda isim hizmetini görmektedir; ve nitekim *Suthi* "kabir,, kelimesinin sıfat olarak iştikakı bir kabir parçasında *suthi-na* olarak görülmektedir; bu nesne kelimesile, nesnenin kabre ait olduğu ifade olunuyor.

[1] A. Torp. Etruskische Beiträge 22 (Christiania 1906)

S. 69 doğru mütalea etmiştir. Buna mukabil,

E Goldmann Neue Beiträge S. 127

Yukardaki muhakeme ve ispat, Etrüskçe Prukha-nasıl tercüme edilirse edilsin, doğrudur.

Aynı hâdiseye Türk lisanlarında da rastlamaktayız: *atlı* demek bir ata sahip olan veya atı kullanan demektir, ve bir *suvaridir*; Uygurca *Adgü* "yararlık, hizmet,, , *adgüüg* "yararlığa sahip olan, hizmet ibraz edici,, demektir. (Grönbech S. 27)

7. Etrüskçe şekil itibarile müzekker, müennes arasında, ne kök teşkilinde ve ne de tasrifte hiçbir fark gözetmemektedir. [1] Fakat sonradan ve İtalyadaki lisanların tesiri altında bazı şekillerin müennes olmuş olması ihtimalini hesaba katmak lâzımdır. Yine şunu söyliyelim ki, Türk dillerinde hiç gramer müzekker ve müennesi yoktur.

8. Etrüskçede isim ile fiilin bariz surette ayrılışı ayrıca zikre değmez, çünkü bu yalnız Türk dillerinde değil, Endo-Germencede ve diğer başka lisan ailelerinde de vardır.

9. Fiil ekleri fiil köküne takılır; [2] kök değişmez halde kalır. Bu hususiyet, Endo-Germen ve Sami fiiline mübayindir. Fakat Türk fiiline uyar.

10. Etrüskçede sadalı harfler ahenginin (Vokal harmonie) izleri görüldüğü ekser defa iddia olunmuştur. Fakat dikkat etmeli, belki imlâ hususiyetleri olabilir. Meselâ *herecele* isminin Herkül mukabili *hercle* için yazılışı, evvelce hece yazısı ile yazılmış olan bir kelimenin mihaniki tarzda tahvilden sonra yazılmasına pek benziyor. Fakat yine belki günün birinde mukni bir ispat tarzı mümkün olabilir; o vakit bununla Etrüskçeyi morfolojik bakımdan Türk dillerile bağlayan yeni bir vasıf daha meydana çıkmış olur.

Hulâsa edelim :

Etrüskçede Türk dillerile o kadar çok sayılı bünyevi müşaheretler vardır ki, bir tesadüf kat'iyen bahis mevzuu teşkil edemez. Bünyevi benzeyişler ancak müsavi veya müşabih coğrafi ve etnolojik şartlarla izah edilebileceklerinden [3] kavimler bilgisi bakımından muhakemelere muvafık olarak Etrüsk-Tyrrhen'lerin olsa olsa Orta Asyadan geldikleri iddia olunabilir ve Etrüskçenin, dünyada her lisan gibi, zaman geçtikçe ve muhtelif kültür temasları neticesinde yabancı dillerden de, ve bu meyanda muhtelif menşeli Endo-Germen lisanlarından, unsurları içine almış olmasına bakıp aldanmamalıdır.

[1] E. Fiesel, Das grammatische Geschlecht im Etruskischen, Göttingen 1922

[2] Pallotino S. 56 ff.

[3] W. Schmidt, Die sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde. Heidelberg 1926. Bilhassa kısım II.

Provaların tashihinde ilâve olunan notlar :

1 — Elam ve Kalde dillerinin Subar diliyle olan münasebetleri yukarıda (Sa. 23 ff.) kâfi bir vuzuhla izah edilmemiştir. Kalde dili Subar (Hurrit, Mitanni) dili ile kelime hazinesi bakımından da yakın bir kârabet arz ediyorsa da, Elam ve Subar dilleri arasında ancak bazı morfolojik benzerlikler vardır ki, bunlar tarihi bir karabeti ispata kifayet edemezler. Bazı şüpheli savt müsavati (Bork) ta bu hususta bize bir yardımda bulunamaz; zira bu gibi hallerin - en kat'ilerinde bile - iktibas edilmiş bir kelime dahi mevzuubahs olabilir. Gürcü dili daha da uzaktır.

2 — Georgiev'in eseri ve buna istinaden yürütülen mülâhazalar neticesi olarak son zamanlarda sada değişmelerinin menşei meselesi ortaya atılmıştır. [1] Kretschmer bir sada sistemi içinde yapılan ehemmiyetsiz bir müdahale, bütün sistemi harekete getirmeğe *kâfi olduğunu* göstermiştir; o halde, sada değişmelerinde bir "Substrat,, kabulüne lüzum yoktur, zira bunlarda yalnız son netice fevkalâde ehemmiyetli, sebebiyet veren amel ise bilâkis ehemmiyetsizdir. İndo - Germen dillerinin hemen hepsinde Media Aspirata kaybolup gitmiştir; bu, muhtelif zamanlarda ve muhtelif mahallerde vuku bulmuş olduğundan, her defasında aynı olarak temelde bulunması icap eden bir Substrat'ın mevcudiyetini kabul etmeliğimize imkân yoktur. Germen, Ermeni ve benim burada "sada değiştiren,, adını verdiğim bir Balkan - İlyrya lehçesi [2] (Georgiev: "Ur - illyrer,,) müstesna olmak üzere, bu sada kaybı ekseriyetle neticesiz kalmıştır. Binaenaleyh, mevzuubahs İlyrya lehçesindeki sada değişmesini Etrüsk - Tyrrhen'lerin bir tesirile izah hususunda zaruret yoktur. (Öyle ki sayıfa 22 de verilen tafsilâtı belki tashih etmek icap edecektir.) Etrüsk sada sisteminin İndo - Germen olmakla beraber "sada değişme,, li olmasından dolayı, bu noktayı evleviyetle kabul etmek lâzım gelir. Fakat aşağıdaki levhada görüldüğü gibi, Etrüskçenin bu mürekkibini vermiş olan bir İndo - Germen dilini henüz şimdilik tanımıyoruz. [3]

[1] Wiener Prähistorische Zeitschrift 19 (1932) 269 ff.

[2] Diğer İlyrya lehçeleri de, başka değişiklikler hâsıl olmaksızın, Media aspiratayı kaybetmişlerdir.

[3] Georgiev Etrüskçenin ilk İlyryaca olduğunu ispat eden büyükçe bir eseri yakında çıkaracağını haber verdi. Fakat levhanın gösterdiği gibi, Etrüskçenin sada sisteminin menşei bambaşkadır. Etrüskçede bh f değişmesi hakkında: Brandenstein, Phalantos und phalaktos. (Real-Enzyklopadie der klassischen Altertunswissenschaft'ta çıkan makale) ye müracaat!

Germence [AMTS]	Sada değiştiren İlyr- yaca [AMTA]	Ermenice [AMTA]	Etrüskçenin Endo- Ger- men mürekkebi
Media A spirata → Media Media → Tenuis Tenuis → Spirans	Media A spirata → Media Media → Tenuis Tenuis → Aspirata	Media A spirata → Media Media → Tenuis Tenuis → Aspirata (Kısmen!)	Media → Tenuis Tenuis → Aspirate Media A spirate → Spirans

3 — Adet ifade eden Nuzi kelimelerinin, Etrüsk adet kelimeleriyle benzerliği - ihtimal ki ilk olarak - E. Goldmann (Viyana) keşfetti. Bunun gibi Nuzi adetlerinin Subar (Hurrit - Mitanni) adetleriyle ayniyeti, başkaları tarafından da tesbit olunmuştur; bunlar meyanında Friedrich, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft ile Bork'ı (mektupla!) zikredebiliriz.

4 — Küçük Asya dilleri ve bunların mütekebil durumları hakkında daha řu yazılar çıkmıştır: J. Friedrich, Die Erforschung der kleineren Sprachen des alten Kleinasiens; Die Welt als Geschichte 3 (1937) 58-68. Aynı müellif: Verschollene Sprachen des Altertums und ihre Wiedererschliessung; Neue Jahrbüchen für deutsche Wissenschaft 13 (1937) 438-453 (Zengin bibliyoğrafyalı) Georgiev hakkında M. Budimir, Revue internationale des Etudes Balkaniques 5 (1937) 283-286 da yazmıştır.

“Nuzi de yabancı dillerden gelme şahıs isimleri, hakkında: L. Oppenheim, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 44 (1937) 178-210, a müracaat!